

Dåtid, nutid och framtid

IBLAND GES TILLFÄLLEN till mer djuplodande reflektioner. Till sjöss, i båt på öppet hav, fascineras jag av den obrutna horisontlinjen som kan ses som en symbol för livslinjen och som öppnar för tankar om tiden och vår plats i historien.

»Tiden är som en oändligt lång horisontlinje» sade Bengt Lagerkvist i Sveriges Radios program *Tankar för dagen*. Akterut försvinner konturerna av land som blir alltmer otydliga. Föröver syns ingenting och man vet inte vad som kan dyka upp. Vi som lever nu ingår som en del av den stora evigheten.

Man kan, i tanken, byta ut båten på öppet hav mot Riddarhuset.

Tomten inköptes och palatset började byggas år 1641. Man kan undra om det finns någon fastighet i huvudstaden, bortsett från de kungliga slotten, som har haft samma ägare i 373 år.

Blickar man tillbaka i historien vet vi ganska väl vad som hänt även om »konturerna» blir alltmer otydliga. Ser vi framåt vet vi inte alls vad kommande generationers adelspersoner kommer att använda huset till och vilka frågor och uppgifter som då är aktuella och viktiga.

Vi som rumsterar om i huset i dag har ett ansvar att hålla historien i huset levande och, så gott det går, förbereda verksamheten för vad som komma skall. Lätt att säga, men svårt att göra.

För många uppfattas Riddarhuset som en stängd verksamhet endast tillgänglig för sina ättemedlemmar. Då är det lätt att stämplas som mystisk och bli grogrund för förutfattade meningar och åsikter. Ett mer transparent palats tappar sin mystik och ger en sansad syn på vad som försiggår bakom de bastanta väggarna. Öppenhet är dagens ledord i samhället och även vi har att förhålla oss till detta.

I det kommunikationsarbete som pågår är tanken just att vi ska öka allmänhetens kännedom om vad Riddarhuset gör. Vi är en viktig kunskapskälla i berättelsen om Sverige och vi värnar, vårdar och

levandegör ett unikt historiskt arv för samtiden och för framtiden. Den omfattande genealogiska verksamhet som bedrivs intresserar allt fler, i synnerhet som släktforskning blivit en utbredd fritidssysselsättning. De många konsertaftnar som är öppna för allmänheten bidrar säkerligen till en ökad kännedom om vårt hus, men det finns också andra idéer om aktiviteter som positivt kan gagna synen på vårt Riddarhus.

Om vi som sköter dagens verksamhet kan upplevas som engagerade, kunniga och långsiktiga och inte alls så hemliga som tidigare, är jag övertygad om att Riddarhuset får en given plats i samhället och tryggt kan segla vidare mot en framtid bortom horisonten.

Carl-Gustaf Åkerhielm af Margrethelund, riddarhussekreterare

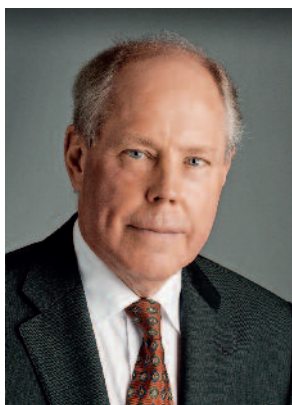

FOTO: HÅKAN LIND.

Adelns Grand Old Man

Jan von Konow intervjuas av Magdalena Ribbing

ÄR DET VERKLIGEN möjligt att Jan von Konow bara blir nittiotre år i april 2015, med allt han har hunnit åstadkomma? Det han redan har utfört kunde lätt ha fyllt ytterligare ett sekels arbetstid. Tidsfrågan inställer sig osökt när man tar del av vad denne talföre, snabbtänkande gentleman har uträttat i sitt liv – hittills, måste tilläggas, han har nya projekt i tankarna. Men först ska han förlägga sitt nyligen färdigskrivna verk om tragedier och dramatik i furstehuset Habsburgs sexhundraåriga historia.

Några av Jan von Konows uppdrag och tjänster genom åren: styresman för Armémuseum, bokförläggare, militärhistoriker vid Kungl. Militärhögskolan, verksam vid försvarets civilförvaltning, statsheraldiker, chef för Riksarkivets heraldiska sektion, författare till femton böcker med historisk anknytning, allt från svensk adels långa historia och den svenska flaggan till karolinen Rehnskiöld, ätten Lewenhaupt och Nordamerikas indianer.

Nyligen slutförde han en bok om alla lantmarskalkarna, de femtiotvå mestadels betitlade män som finns avbildade i Riddarhusets lantmarskalkssal. Ingen har tidigare i modern tid tagit sig an dessa riksdagarnas ofta betydelsefulla ordförande fram till 1866. Nu rengörs alla de stora dunkla porträtten för att kunna bli illustrationer i denna bok som berättar så mycket om adelns förflutna.

Vad drev Jan von Konow in i denna värld av historia? Han förklarar sitt engagemang i det förflutna med sin uppväxt i ett konservativt officershem i Helsingborg som då var präglad av Skånska husarregementet och dess starka historia med krigare som Carl Gustaf Rehnskiöld och Magnus Stenbock.

– Det var en militär värld med hård disciplin men också ett hem med stor stimulans för oss barn. Min far tvangs ta avsked från det militära vid femtio års ålder, när regementet lades ner. Då flyttade vi till Stockholm. Jag blev reservofficer och har dubbel-

Det förflutna är en del av samhället, säger Jan von Konow. Han har under ett långt liv skrivit flera böcker inom ämnet historia och han har fortfarande många historier kvar att berätta.

FOTO: ATELJÉ GISELA STRANDT.

arbetat hela livet. Det fanns för mig inte något annat yrkesval än att bli historiker och jag hade turen och glädjen att på Stockholms dåvarande högskola få stora historiker som Torvald Höjer och Nils Ahnlund som lärare.

Som exempel på sitt »dubbelarbete» berättar han att han i femton år (1965–1980) var

deltidstjänstgörande lärare vid Kungl. Krigsskolan, Karlberg, i militärhistoria. Som reservofficer vid I12 i Eksjö pendlade han mellan Eksjö och Stockholm för uppdraget att skriva regementets historia. Han var den förste reservofficer som fick majors grad.

Jan von Konow har varit med vid alla adelsmöten sedan år 1963, första gången med sin far, senare som representant för ätten. Han har en hel burk fylld med polletter från alla dessa möten, förklarar han förtjust.

Denne lärde man med sina djupa kunskaper om svensk adel, vad anser han om adeln i nutid? Han tvekar inte en sekund:

– Svensk adel har aldrig varit så stark som efter det senaste riksdagsbeslutet (1 juli 2003 avslutades svensk adels offentligrättsliga ställning som hade gällt sedan 1866). Riddarhusordningen finns kvar och adeln styr sig själv. Innan dess hade regeringen vissa krav på rapportering. Nu är adeln starkare än förr därför att den är fri från regeringens inflytande och kan själv bestämma om allt som rör Riddarhuset och adeln.

De där privilegierna som ofta nämns och som skulle ha upphört med detta riksdagsbeslut ger Jan von Konow inte mycket för. De fanns ändå inte kvar, säger han:

– Sverige har aldrig haft en enhetlig adel; inom adeln har alltid funnits permanent spänning. Roten till att det blev så olyckligt var tyvärr rikskanslern Axel Oxenstierna (1583–1654) som delade upp adeln i herreklassen, riddarklassen och svenneklassen, varvid de båda första klasserna fick mest inflytande och splittringen blev ett permanent faktum. Adeln är utan tvekan en kategori som har fått slåss för sin särställning. En del kallar det högfärd, men det vill jag absolut inte säga, man är ödmjuk inför privilegiet. Förpliktelse och tradition är de krav som ställs.

Med sin mycket stora historiska kunskap vet Jan von Konow mer än de flesta om svensk adels betydelse och kan placera den i samhällseliga sammanhang. Han markerar irritation över de »så kallade kännare» som han säger, vilka hävdar att svensk adel har varit en brutal härsarklass och att den nu är död. Jan von Konow menar att det är okunigt klasstänkande och tendentiöst att påstå att den svenska adeln har varit en enhetlig överklass.

– Det kan inte ha funnits ett par tusen rika godsägare samtidigt i det lilla Sverige, kanske var dessa rika män bara några få procent, högst ett tjugotal familjer. Det ska man förstå och ge korrekt information om, när man är historiker. Annars gör man sig skyldig till desinformation.

Nej, juridiskt sett är adeln inte död! Så länge det finns ett riddarhus och levande ätter, så länge lever adeln, säger Jan von Konow och om någon vet detta är det han:

– Historiska värden kan tyckas onödiga, det finns många som hävdar detta. Men det förflutna är en del av samhället. De gamla värdena kan vara högst livgivande. Och varför inte också förpliktande. ☞

VON KONOW

Adliga ätten von Konow nr 2080 har ursprung i Mark-Brandenburg i Tyskland från 1200-talet. Tre bröder verkssamma vid Björneborgs och Nylands regementen naturaliserades som svenska adelsmän 1772 av Gustav III och delar av ätten fortlever i Finland.

Vapenskölden har tre röda tatarmössor på delad sköld i blått och silver, syftande på medverkan i »det stora tatar-slaget» vid Liegnitz (Wahlstatt) år 1241 i sydvästra Polen.

VAPENILLUSTRATION: OTTO VON SCHWERIN.

RIDDARHUSET

Riddarhuset söker riddarhussekreterare

Riddarhuset har till uppgift att förvalta av adelsmötet beslutade gemensamma angelägenheter. Detta innefattar bland annat att säkerställa den svenska adelns genealogier, dela ut stipendier och understöd från de drygt 300 stiftelser och fonder som förvaltas av Riddarhuset samt att ansvara för drift och underhåll av de fastigheter och domäner som Riddarhuset äger eller förvaltar. Totalt omfattar det förvaltade kapitalet fyra miljarder SEK.

Nuvarande riddarhussekreterare går i pension under 2015 och vi söker en efterträdare som kan leda verksamheten på Riddarhuset med dess åtta anställda. Du rapporterar direkt till Riddarhusdirektionen. Vi söker dig som kan balansera en fortsatt långsiktig effektiv förvaltning med utveckling av Riddarhusets unika kulturarv.

Vi ser gärna att du har följande kvalifikationer:

- Goda kunskaper i ekonomi och/eller juridik samt inom administration.
- Lång arbetslivserfarenhet och erfarenhet av att leda och utveckla personal.
- Vana vid förhandlingar och upphandlingar.
- Erfarenhet av att driva projekt.
- God kommunikator och stilistisk förmåga.
- Intresse för och kunskap om historia och kulturhistoria.

Vid frågor kontakta riddarhusdirektionens ordförande Gustaf Wachtmeister, e-post: gw@tista.se, tel. 0706-40 65 01 eller riddarhussekreteraren Carl-Gustaf Åkerhielm, e-post: carl-gustaf.akerhielm@riddarhuset.se, tel. 08-723 39 98.

Välkommen med din ansökan till Gustaf Wachtmeister, e-post: gw@tista.se eller c/o Riddarhuset, Box 2022, 103 11 Stockholm senast den 2 januari 2015.

Dylta bruk

Svavel, rödfärg och gös

I NÄRKE INTE långt från Örebro ligger Dylta bruk. Stora vattenfyllda gruvhål, slaghögar och kanonliknande svavelkrukor minner om den forna verksamheten. De senaste 275 åren har Dylta bruk tillhört släkten Åkerhielm av Margrethelund, men det hela började långt tidigare som ett kungligt initiativ.

Det var under hertig Karls tid, på 1570-talet, som fynd av gulaktigt svavelkis gjordes vid trakten kring Dylta by. Hertigen gav genast order om att anlägga ett svavelbruk eftersom svavel var en viktig del vid framställning av krut och en eftertraktad exportvara. År 1583 kunde det första svavlet sjudas och oset spred sig sedan över nejden för lång tid framöver. Produktionen utökades snart även med tillverkning av vitriol, alun

och rödfärg. Dylta bruk blev Sveriges första kemiska industri.

Tillverkningen kantades ofta av problem som brist på arbetskraft och svårigheten att få tag på träkol i stora mängder. Detta löstes genom att bönderna i Närke tidvis utförde dagsverken på Dylta och betalade skatt i form av ved och träkol till bruket. Trots Kronans möjligheter var det svårt att få lönsamhet i tillverkningen.

DYLTA GÅR I ARV

Drottning Kristina överlät 1649 privilegier på Dylta till borgmästaren i Arboga, Hindrich Barckhusen, och hans efterkommande. Villkoret var att en tiondel av pro-

duktionen levererades till Kronan. De ständiga krigen innebar att tillverkningen låg i Kronans intresse och säkert var det därför som Dylta bruk klarade sig helt från reduktionens indragningar år 1680. Dåliga affärer gjorde att Dylta ändå tvingades i konkurs. Räddaren i nöden blev den skotskättade Casten Feif, som gifte sig med Hindrichs sondotter Anna Christina Barckhusen, och som lyckades få bruket på fötter igen.

Feif var en av Karl XII:s mest uppskattade män, ständigt vid kungens sida under många fälttåg. Karl XII:s tacksamhet gav Feif inte bara ett privilegiebrev för Dylta som gav monopol på svavelframställningen, men även upphöjning till friherre samt egendomarna Käggleholm och Medinge.

Herrgården på Dylta är uppförd i trä, i nuvarande skepnad ritad av arkitekt Johan Fredrik Åbom på 1860-talet. Han utgick från den tidigare huvudbyggnaden från 1750-talet uppförd av Samuel Åkerhielm. Ombyggnaden finansierades av den lösensumma som erhöles efter att riksdagen 1865–1866 beslöt inlösa Dyltas gamla privilegier. Även två flyglar ritades av Åbom.

Då Feif saknade manliga arvingar kom Dylta att överföras till ätten Åkerhielm av Margrethelund via dottern Anna Christinas gifte med Samuel Åkerhielm. Riksrådet Samuel Åkerhielm (1684–1768) var en av frihetstidens stora politiker, i en tid då hattar och mössor stred om makten.

Dylta bruk har aldrig varit fideikommiss, men har ändå bevarats inom släkten Åkerhielm sedan 1739. Till nyligen var det friherre och civiljägmästare Carl-Gustaf Åkerhielm, sjunde generationen, och hans hustru Viveka som förvaltare Dylta. Ägandeförhållandet har tidvis varit komplicerat. Carl-Gustaf Åkerhielm berättar att han 1973, efter sin far Gösta, ägde 10/96-delar av Dylta tillsammans med nio släktingar. Samma år fick Carl-Gustaf Åkerhielm frågan från delägarna om han ville bli förvaltare och det hela slutade med en överenskommelse tio år senare där han löste ut samtliga släktingar. Att förvalta ett gammalt släktgods har dock inte varit enkelt.

HERRGÅRDENS VARDAG

– Många har en romantiserad bild av en herrgårdsägare som jag starkt kan ifrågasätta. Det är ständiga frågeställningar att ta itu med. Verkligheten kan innebära att utomstående intressen kommer med anspråk på det du äger. Vi har haft flera stora markintrång från statliga verk och kommersiella aktörer med expropriationsrätt som helst inte vill betala för sig, säger han.

Det kan gälla en ny järnvägssträckning, en stor kraftledning eller en gasledning. Tidigare var expropriationslagstiftningen diskriminerande och satte jordägaren i underläge, men sedan 2010 har förbättringar skett. Det gäller att orka ta alla debatter samtidigt som den egna verksamheten ska skötas och helst utvecklas. Det är vad entreprenörskap på landsbygden innebär.

– Det har varit störande, mycket segdragna och ansträngande diskussioner genom åren, anser han och fortsätter:

– Vi har i dagens samhälle en äganderätt som urholkas alltmer. Det har blivit stad mot landsbygd. Som exempel kan nämnas införandet av fritt handelskapsfiske, varg- och skarvfrågorna, nya strandskyddslagen, vattenskyddsintrång utan ersättning och organiserad kommersiell allemansrätt utan överenskommelse med markägaren.

Carl-Gustaf Åkerhielm konstaterar att det tyvärr finns anledning till pessimism för landsbygden. Han har länge varit engagerad

Tillverkningen av rödfärg startade på Dylta redan 1586, långt före Falu koppargruva. Det är den verksamhet som pågått längst på bruket, fram till 1942, och några av byggnaderna är fortfarande intakta.

i frågorna, tidigare som vice ordförande i Sveriges Jordägareförbund och numera i styrelsen för Sveriges Fiskevattenägareförbund.

I dag är det hundrafyrtio år sedan gruvdriften var igång på Dylta. Det sista som lades ned var tillverkningen av rödfärg år 1942, något som Dylta kommersiellt hade börjat med långt före Falu koppargruva. Skogsbruket står numera för brukets främsta omsättning.

– Fram till 1967 fanns en mjölkkobesättning, men i dag finns inga andra djur än de som ingår i viltbruk och jakt. Under hela året kommer jägare för att jaga främst vildsvin, men även älg, kronhjort, rådjur, bäver och änder. De största kunderna är normmän som mycket uppskattar vildsvinsjakten.

FRÅN SVAVEL TILL GÖS

En kanske oväntad idé som förverkligats är produktion av gös. Det hela började 1975 och har sedan växt till norra Europas största gösodling. Gammal betesmark har omformats till åttio hektar dammar, totalt elva stycken, och där produceras en miljon »gösungar» per år. Ett bra exempel på hur gott entreprenörskap kan ersätta gamla verksamheter med nya.

Till Dyltas inkomster hör även en stor bergtäkt, omfattande husförvaltning (på ett av brukets torp spelades det populära tv-programmet *Sommartorpet* in) och spannmålsodling, även om jordbruket har minskats ner

avsevärt. Därtill kommer fiskeupplåtelser, natur- och kulturmiljövård. Det sista är viktigt men ekonomiskt mycket kostsamt. Sex anställda sköter driften bland vilka Viveka och Carl-Gustaf funnits med fram till nu.

Paret Åkerhielm ser med tillförsikt på framtiden. Nästa förvaltar- och ägargeneration bor redan i en av flyglarna framför huvudbyggnaden och själva kan de trappa ner på ansvaret. Arvsfrågan för Dylta är avklarad efter att Carl-Gustafs egna barn har valt andra vägar i livet och en systerson med hustru övertar förvaltandet.

– Det är viktigt att känna ett genuint och helhjärtat intresse, utan att det är något tvång, om det ska fungera, påpekar han. Man måste brinna för verksamheten.

En del föremål samt hela det unika biblioteket och bruksarkivet med brev och räkenskaper kommer dock att få stå orört kvar.

– Det är så skönt att kunna säga att allt det här behöver vi inte tänka på nu när vi ska flytta, säger Viveka Åkerhielm.

Nästa år går flyttlasset till Medinge säteri med en något mindre herrgård. Medinge tillhörde ägarna på Dylta fram till 1794 då det köptes av släkten Tersmeden. Exakt 200 år senare kunde Medinge köpas tillbaka och införlivas med Dylta igen.

I dag omfattar Dylta bruk och Medinge tillsammans 4 000 hektar land och 500 hektar vatten. Dylta bruk är klassat som riksintresse med sin unika bruksmiljö. För Carl-Gustaf och Viveka Åkerhielm är en epok avslutad och en ny inledd. Om den nye förvaltaren på Dylta behöver råd eller idéer så är det inte långt till den förre, vilket nog kan kännas tryggt för båda parter. ☞

Fredrik Styrfält, riddarhusintendent med fil.kand. i konst- och arkitekturhistoria

FOTO: FREDRIK STYRFÄLT.

Estlands herrgårdar

Se dem innan det är för sent

DET FINNS ETT Estland bortom Tallinns ringmur. Vackra badstränder, historiska städer som Narva och Tartu och de natur-sköna västestniska öarna Dagö och Ösel lockar till sig besökare. Visst hittar en del turister till Estlands smultronställen, även om de flesta stannar i Tallinn. En hittills alldeles okänd attraktion i detta lilla land är de många herrgårdarna som ligger utspridda över hela landet. Till dem är det tyvärr få som hittar, och vill man se dem bör man nog skynda sig. Flera av dem är riktigt förfallna och kommer, om inget radikalt görs, att snart vara försvunna – borta för alltid!

EN HISTORISK TILLBAKABLICK

En gång fanns det i Estland över tusen herresäten. De flesta av dem tillhörde den balt-tyska adeln som genom århundradena höll den estniska befolkningen i herrans tukt och förmaning. Flera gods anlades redan under 1200-talet av korsriddarna som angrep de estniska stammarna, kristnade folket och tog för sig av den bördiga jorden. Flera balt-tyska familjer räknade sina anor i Estland till denna tid.

Under den svenska tiden i Estland (1561–1710) förlänades flera av godsens till svenska adelsmän som tjänat kungen. Många av våra mest kända adelsfamiljer har således sina rötter i Estland. Wrangel kom från godset Pöltsamaa (ty. Oberpahlen) nära Tartu, Stenbocks levde på Kolga, De la Gardie var grevar till Hapsal och Arensburg (est. Kuresaare), i dag två idylliska småstäder i västra Estland. Namn som Fleming, von Fersen, von Essen och Wachtmeister dyker upp i herrgårdarnas historia.

Under det stora nordiska kriget 1700–1721 förlorade Sverige Estland och den svenska adeln tappade sitt fotfäste i landet. Merparten av de större godsens brändes och förstördes. Vid mitten av 1700-talet fick herr-

gårdskulturen liv igen, sedan den balt-tyska adeln fått sina privilegier åter. Nu började ett lysande århundrade för denna samhällsklass.

Relationerna mellan den kejsarliga makten i Sankt Petersburg och den balt-tyska adeln var mycket goda. De högsta tjänsterna vid hovet i Petersburg rekryterades bland de välutbildade och plikttrogna baltiska adelsmännen. De hade, de ryska guvernörerna till trots, ett stort mått av självstyre som de utövade i de baltiska provinserna. Dessa adelsmän, som var bevandrade i den europeiska kulturen och som talade såväl franska och tyska som ryska utgjorde en välbehövlig länk mellan Ryssland och Europa, i en tid när Ryssland inte ville annat än vara en del av Europa.

Under 1700-talets senare hälft upplevde de estniska herrgårdarna en verklig byggboom. På resterna av de gamla karolinergårdarna bygges nya palatsliknande byggnader. Trädgårdar med sinnrika vattensystem anlades. I anslutning till gårdarna växte stall, ladugårdar och ekonomibyggnader upp. Till nästan varje gods hörde ett brännvinsbränneri, kanske herrgårdens bästa inkomstkälla. Brännvinet såldes i Sankt Petersburg under namnet rysk vodka. Till godsens monopol hörde också att hålla byn med en krog eller ett värdshus. Efter att järnvägen byggts mellan Tallinn och Sankt Petersburg blev herrgårdarna storleverantörer av mejerivaror, spannmål och kött till den växande huvudstaden i Finska vikens ände.

På gårdarna arbetade livegna estniska bönder, utlämnade åt sina herrars godtycke. Även efter att livegenskapen upphört 1816–1819 blev bönderna bundna till storgodsen eftersom de inte hade ekonomiska möjligheter att friköpa den mark de brukat. De blev i stället bundna vid dryga dagsverken vid gårdarna.

Även 1800-talets förra hälft var en glansperiod för den balt-tyska adeln, en epok som också lämnat sina spår i herrgårdsbygg-

naderna. Nu försågs herrgården med en magnifik, centralt placerad tempelkolonnad, ibland så mäktig att huset nästan inte syntes. Också några av den ryska huvudstadens italienska arkitekter hittade ut till de baltiska provinserna och strax utanför Tallinn uppfördes godset Saku (ty. Sack) efter ritningar av Giacomo Quarenghi. Det är ett gods helt olik de man normalt möter på den estniska landsbygden.

LYCKAN VÄNDER

Mot slutet av 1800-talet förändras situationen i det mäktiga ryska riket. En växande nationalism drog fram; den allsmäktige tsaren, det ryska språket och den ortodoxa tron skulle konsolidera Ryssland. För den baltiska adeln var detta en hotfull situation, de var ju tyskar och protestanter och stod därmed utanför den ortodoxa tro som förenade alla Rysslands invånare. Tveksamt var också var den balt-tyska adeln egentligen hade sina lojaliteter, en fråga som skulle bli högaktuell under första världskriget.

Även i Baltikum växte nationalismen, här var den inte rysk, utan estnisk och lettisk och långsamt föddes den rörelse som i sinom tid skulle leda till uppkomsten av tre självständiga stater. Den balt-tyska adeln stod utanför, isolerad. Revolutionsvägen 1905 satte spår, närmare ett hundratal herrgårdar stacks i brand och skövlades av länsbefolkningen. Sakta men säkert tog esterna själva över den lokala makten i sitt land.

I spåren av första världskriget och genom freden i Versailles upprättades tre oberoende stater vid Östersjön, Estland, Lettland och Litauen. I denna värld hade balttyskarna ingen hemortsrätt. I Estland genomfördes 1919–1920 en mycket radikal jordreform, godsens jord drogs in till staten för att sen fördelas bland den icke jordägande estniska befolkningen. Av omkring 1 000 storgods skapades närmare 60 000 småjordbruk. De

Rayküll, en typisk estnisk herrgård där förfallet är påtagligt men där renoveringsdrömmarna lever.

forna godsägarna, de som valt att bli kvar i den unga republiken, fick behålla en bit mark om 50 hektar. Herrgårdsbyggnaderna, som tömts på sina inventarier, fick nya funktioner, skolor, sjukhus, barnhem eller kommundkontor. Parkerna uppodlades eller förvildades och den förfinade herrgårdsmiljön försvann. En epok i Estlands historia hade upphört.

DEN SOVJETISKA TIDEN

De balt-tyska familjer som valt att stanna kvar i Estland lämnade landet hösten 1939, sedan Hitler kallat »hem» alla tyskar från Baltikum. Under andra världskrigets slutskede bombade sovjetmakten några av de finaste godsena som använts av den estniska staten. Under hela sovjetockupationen fortsatte förfallet, bristfälligt underhåll och ett demonstrativt ointresse från staten bidrog till en snabb undergång.

Vid mitten av 1980-talet visades en foto-utställning i Tallinn av herrgårdarna. Några arkitekter och byggnadsvårdare hade ställt samman utställningen med en vädjan till

Godset Kolga var en gång Baltikums största gods och tillhörde i flera hundra år familjen Stenbock.

statsmakterna att också ge de få gårdarna som fanns kvar en möjlighet att bevaras åt eftervärlden. Nu fanns inget agg kvar mot den en gång besuttna tysk-baltiska adeln, utan snarare en besvikelse över att ansvariga myndigheter inte visade något intresse för detta kulturarv.

Något hände, herrgården var inte längre en skamfläck utan ett inslag i kulturlandskapet som skulle bevaras. Men i sovjetmaktens sista skälvande minut, och för den återupprättade estniska republiken, var inte herrgårdskulturen det första man ägnade sig åt.

Men processen är igång. Några gårdar har renoverats och gjorts tillgängliga för allmänheten. Några finns i privata händer och genomgår en långsam renovering. Men likafullt är det alltför många gårdar som väntar på ... ja vem vet, ett fortsatt förfall eller en medveten insats från de estniska myndigheterna att igångsätta ett riksomfattande restaureringsprogram.

År 1910 fanns det omkring 1 200 herrgårdar i Estland, i dag lär det finnas runt 400. Siffrorna talar sitt eget språk. Många av herrgårdarna är uppköpta av privatpersoner som har ambitionen att sätta dem i stånd igen. Men förfallet har också satt sina tänder i flera av dem, görs inget radikalt inom de närmaste åren kommer siffran 400 snart vara nere i 350, en trend som borde stoppas.

Ett flertal böcker finns om de baltiska herrgårdarna. Redan 1926–1930 utkom i Riga Heintz Pirangs *Das Baltische Herrenhaus* i tre band, ett standardverk som redovisar samtliga gods i Estland, Livland och Kurland. Flera böcker har utkommit på estniska de senaste åren, däribland en mycket hel- täckande guide av Ivar Sakk som heter *Estlands herrgårdar* som också finns översatt till engelska.

Palmse har restaurerats till museum med hjälp av gamla fotografier tillhörande tidigare ägarfamiljen von der Pahlen.

Godset Seidla har köpts av ett ungt par med stora renoveringsutmaningar framför sig.

Familjen Stackelberg var en av de stora jordägarna under den ryska tiden. De ägde bland annat godset Höreda.

NÅGRA INTRESSANTA GÅRDAR SOM OCKSÅ GÅR ATT BESÖKA

Sju mil öster om Tallinn ligger **Kolga** (ty. Kolk), en gång Baltikums största gods. Under flera hundra år tillhörde Kolga den svenska adelsfamiljen Stenbock. Den sista ägarinnan Margareta Stenbock lämnade Kolga 1940 och levde återstoden av sitt liv i en liten lägenhet i Johanneshov. I början av 1990-talet återlämnades Kolk till Jarl Stenbock som sålde det sommaren 2014.

Den nuvarande huvudbyggnaden är från 1600-talet. Mittpartiet och de två framskjutande sidopartierna är tillkomna på 1800-talet. Under sin glans dagar levdes på Kolga ett storlaget herrgårdsliv. I den stora salen hängde porträtt av släkten Stenbock och De la Gardie, bland dem en målning av 1600-talskonstnären Jacob Elbfas, föreställande Christina Catharina De la Gardie. Sedan andra världskriget finns merparten av porträtten i Polen.

Ytterligare någon mil österut ligger **Palmse** (ty. Palms). Här levde familjen von der Pahlen. Palmse restaurerades redan under sovjet-tiden och iordningställdes till museum med hjälp av gamla fotografier som fanns i von der Pahlens ägo. Herrgården omgärdas av en stor park och det forna brännvinsbränneriet är numera hotell.

Landskapen söder om Tallinn är rika på herrgårdar. En av dem är **Jäneda** (ty. Jendel). Boningshuset är från 1900-talets början, ser ut som en större Djurholmsvilla och är föga intressant. Men Jäneda tillhörde en gång den mäktiga familjen von Benkendorff, känd i den ryska historien. Den sista ägaren mördades i skogarna runt Jäneda 1919. Hans hustru och två barn levde under mellan-

Koluvere har medeltida anor. Det går inte att besöka slottet men det går bra att vandra runt den fina vallgraven och beundra byggnaden på avstånd.

krigstiden på en gård i närheten som heter Kallijärv. Dottern Tania Alexander, som levde i England, skrev 1987 en bok om sin barndom i Estland *An Estonian Childhood* där mammans kärleksaffär med Maxim Gorkij skymtar fram liksom idylliska naturnära sommarbilder från 1930-talets Estland.

En bit söder om Tallinn ligger **Raikküla** (ty. Rayküll). Här tävlar förfallet med en privatägares ambitioner att sätta huset i stånd igen. På Raikküla levde släkten von Keyserling, bland annat den kände vetenskapsmannen, zoologen och geologen Alexander von Keyserling. Byggnaden är till sin stil en typisk estnisk herrgård, kanske en av de vackraste, där en mäktig tempelportik dominerar fasaden. Under den sovjetiska tiden uppfördes i anslutning till den gamla herrgården, och utan någon som helst hänsyn till de äldre herrgårdsbyggnaderna, fula och slarvigt byggda hus i omisskännlig sovjetisk stil. Så var också fallet med Raikküla.

I samma trakt ligger godset **Seidla**. I dag tillhör det ett par från Tallinn som bestämt sig för att renovera gården. Till sitt yttre är den i ett gott skick, men dess inre ... Här väntar ett tålmodigt, långsiktigt och kostsamt arbete.

I landskapet söder om Tallinn ligger **Höreda** (ty. Hördel). Höreda är till sin utformning elegantare än de flesta andra herrgårdar och omgavs en gång av en stor romantisk park. Det tillhörde släkten Stackelberg som var en av de största jordägarna under den ryska tiden. I dag är slottet i det närmaste en ruin och förfallet går fort.

Strax utanför staden Tartu ligger ruinerna av ett av Estlands kanske mest magnifika slott, för **Raadi** (ty. Ratshof) var mer än en herrgård. Slottet byggdes för familjen von Liphart. De lämnade Estland 1919, tog med sig en stor konstsamling och flyttade till Tyskland. Slottet omvandlades till Estlands nationalmuseum och förblev så fram till 1940. Då evakuerades samlingarna. Kort därefter bombades slottet och står sedan dess i ruiner.

Ett annat slott, eller rent av en borg, är **Koluvere** (ty. Loode) beläget i västra Estland. Koluvere har medeltida anor och ser alltså ut som en medeltida borg omgiven av en vallgrav. Den siste innehavaren var den ryska familjen von Buxhovden. I dag är Koluvere privatägt. Man kan inte besöka Koluvere, men man kan vandra runt slottet längs vallgraven och beundra den mäktiga byggnaden. ☞

Hans Lepp, f.d. kulturattaché i Tallinn, kulturråd vid Svenska institutet

FOTO: HANS LEPP.

Storslaget firande av Curt von Stedingk

SVERIGES SISTE FÄLTMARSKALK Curt von Stedingk ledde under Gustav III:s krig Savolaxbrigaden och Karelska dragonregementet i segerrik strid mot Ryssland vid Porrassalmi, strax utanför S:t Michel i Finland. Striden ägde rum 13 juni 1789 och segern anses vara en av de mest ärorika i Sveriges, inklusive Finlands, krigshistoria. I år är det 225 år sedan slaget.

Finland, som har en stark och stolt tradition att hålla liv i historien, uppmärksammade jubileumsåret genom utställningen *Från salongers gunst till krig i Savolax* som invigdes under stora hedersbetygelser i närvaro av bland andra den franske ambassadören.

Den omfattande utställningen i Finland innehöll såväl Curt von Stedingks historia som många historiskt betydelsefulla dokument och föremål. Vissa delar av utställningen fanns även att beskåda på Militärhögskolan på Karlbergs slott och på Försvarshögskolan i Stockholm under hösten 2014.

Under festligheterna i och runt S:t Michel arrangerades bland annat ett återskapande av det fältslag som ägde rum vid Porrassalmi för 225 år sedan, följt av kransnedläggning vid monumentet. Dessutom arrangerades på S:t Michels torg en föreställning *Mötet mellan marskalkarna von Stedingk och Mannerheim*. En intressant och mycket uppskattad tidskollision med två hjältar. Detta följdes av en middag i S:t Michels klubb där inget rördes sedan den store Mannerheim lämnat jordelivet.

Ett annat speciellt inslag var den föreläsning som hölls om Curt von Stedingk på officersklubben i S:t Michel för flera hundra åskådare. När ämnet amerikanska frihetskriget behandlades kallades Curt von Stedingks ättling i rakt nedstigande led på svärdssidan, Joachim von Stedingk, upp på scenen för att förevisa Cincinnati-orden.

– Curt von Stedingk belönades med den av general George Washington för sina insatser i det amerikanska inbördeskriget. Publiken ställde sig upp och applåderade och därefter smattrade det av kameror över hela lokalen. Jag kände mig väldigt stolt och hedrad över den roll som Curt von Stedingk spelar

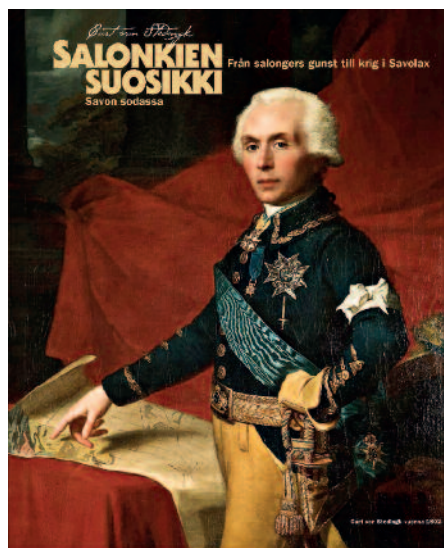

Bild från katalogen om Curt von Stedingk som producerades av Finlands riksantikvarie Jussi Nuorteva och Jari Oinonen, forskare vid S:t Michels landsarkiv.

i historien, berättar Joachim von Stedingk.

Curt von Stedingk utnämndes 1788 till kommandör för Savolaxbrigaden. Detta efter att först på Gustav III:s order ha arresterat sin företrädare Bernt Johan Hastfer och fört honom till rättegång i Stockholm. Hastfer hade visat brist på lojalitet och inlett samarbete med förrädarna i Anjalaförbundet.

Hastfers hem, Kyyhkylä gård, är i dag krigsinvalidhem för soldater från andra världskriget. Där finns bland annat brevet med Gustav III:s order och dessutom en speciell Curt von Stedingks meny.

CURT VON STEDINGK

Curt von Stedingk (1746–1837) tillhörde en adelsläkt i Pommern. Som 13-åring fick han som fänrik sitt elddop i Pommerska kriget. Tillsammans med sin bror Victor kom han till Sverige. Curt von Stedingk blev god vän med blivande Gustav III. För att skaffa sig krigserfarenhet sökte han sig till det kungliga svenska regementet i Frankrike, Royal Suédois. I Paris blev han nära vän med Ludvig

XVI och drottning Marie Antoinette. Flera bevis på deras vänskap finns bevarade – exempelvis en handskriven inbjudan från drottningen till Curt von Stedingk till en privat kortspelskväll på Versailles.

Curt von Stedingk och hans gode vän Axel von Fersen stred i nordamerikanska frihetskriget. von Stedingk fick befälet över en egen brigad och deltog i landstigningen på ön Grenada och belägringen av Savannah 1779. General George Washington belönade honom för insatserna med den mycket ärofyllda Cincinnati-orden. Efter de framgångsrika striderna i Nordamerika utnämndes han 1788 till kommandör för Savolaxbrigaden. von Stedingk skapade ett försvar som utnyttjade vattendragen på olika sätt. Bland annat byggdes vallar som än i dag heter »Tetinkin vallit», det vill säga Stedingks vallar.

Striderna i Porrassalmi den 13 juni 1789 förbereddes mycket noggrant under ledning av överste Curt von Stedingk, och segern blev stor mot de numerärt överlägsna ryska trupperna. Det blåste liv i självförtroende och stridslust hos de svenska trupperna. Därefter följde flera slag varav ett vid Parkumäki. Segarna vid Porrassalmi och Parkumäki gav Curt von Stedingk rykte som stor fältherre och hjälte. Efter Gustav III:s krig blev von Stedingk sändebud och ambassadör i S:t Petersburg, och undertecknade även efter stor takatisk dramatik fredsfördraget i Fredrikshamn 1809. I kriget mot Napoleon ledde han de svenska trupperna i slutstriden.

Curt von Stedingk befordrades 1812 till fältmarskalk av kronprins Karl Johan och han blev kronprinsens nära förtrogne. Efter detta krig drog sig Curt von Stedingk undan, men inte länge till. År 1826 blev han Karl XIV Johans specialsändebud vid ryske kejsaren Nikolaj I:s kröning i Moskva. Curt von Stedingk hade under sina år i S:t Petersburg utvecklat en nära vänskap med Katarina II och hela familjen Romanov.

År 1837 avled Curt von Stedingk, efter ett långt och framgångsrikt liv, där han tjänstgjort under sex olika regenter och kämpat i fyra krig. ☞

Felix von Stedingk

GENEALOGICA VARIA

När en adlig ätt utslocknar

FLERTALET SVENSKA ADLIGA ätter har utslocknat. Bland dem räknas många av de mest framstående i ett historiskt perspektiv, men talrika är de familjer som har varit i det närmaste dagsländeartade och skördats i krig och sjukdomar efter bara en eller två generationer. Även i nutid slocknar ätter, beroende på de villkor som har hört till adelskapet i hundratals år.

SVÄRDSSIDAN OCH
SPINNSIDAN

I ett första skede slocknar enskilda ättegrenar och när slutligen den sista grenen återstår dör ätten ut antingen omedelbart på svärdssidan (manssidan) eller först på spinnsidan (kvinnsidan). I och med kung Johan III:s definition av en adelsman i adelsprivilegierna från 1569 förändrades spinnsidans roll. Där var man adlig enbart om man hade en adlig far eller hade fått sköldebrev av kungen. Allmogens äldre sätt att se sina släktingar på kvinnsidan som lika mycket släkt som dem på manssidan, övergavs av adeln i den bemärkelsen att en ätts persontillförsel blev beroende av att det föds pojkar. Monarkernas sköldebrev har därefter stipulerat att mannens adelskap ska föras vidare till alla barn inom ett äktenskap, medan de bortgifta adliga döttrarnas barn ska tillhöra sin fars ätt.

Därmed har en ätt traditionellt betraktats som utslocknad när den siste mannen har dött.

ADOPTIONER OCH
KUNGLIG NÅD

Monarker har ibland vid adlandet av en förtjänstfull person även sett till att adla hans bröder, inte minst för att säkerställa ättens fortlevnad.

Utomlands, särskilt i England, Skottland och Spanien, har en del adliga titlar med kungligt medgivande gått i arv på kvinno-

sidan. I fallet Mountbatten av Burma framgick i sköldebrevet, utfärdat år 1947 till Louis Mountbatten, att grevetiteln ska gå i arv till äldsta dottern och därefter till hennes manliga barn. Om sådana inte fanns skulle hennes yngre syster arva titeln och därefter hennes manliga barn. I annat fall skulle ätten utslockna.

Det har förekommit vid flera tillfällen att en svensk adlig familj, dömd att gå under redan med stiftaren själv, har fått monarkens tillåtelse att låta ätten leva vidare genom adoption. Det rör sig inte om en civilrättslig adoption utan snarare en *inympling*. När direktören Mårten Gavelius adlades Cronstedt år 1686 var han barnlös och han slöt senare själv sin ättegren. Han hade dock hos kungen med framgång begärt att hans styvbarn skulle adlas och introduceras på hans namn och nummer och ätten kunde sålunda leva vidare. Andra ätter fann samma metod gångbar i Finland. Stabskaptenen Carl Fredrik Iflander adlades år 1773 i Sverige med namnet Segerstråle och hans ätt kom att immatrikuleras på Finlands Riddarhus år 1818. Vid det laget hade hans ende son avlidit barnlös, men Segerstråle hade hos den ryske kejsaren utverkat att hans hustrus systerdotters make kunde introduceras på Finlands riddarhus på ätten Segerstråles namn och nummer.

Stiftandet av fideikommiss har varit ännu ett sätt att hålla en ätt »vid liv». När fideikommissarien Axel Magnus Stiernsparres brorsdotter Petronella Sofia, ättens enda kvarlevande, gifte sig med kammarherren Gustaf Silfversparre fick denne också byta namn till Stiernsparre. Eftersom det hade stadgats att innehavaren av Ågårdens fideikommiss skulle skriva sig Stiernsparre, ålades individer som inte hörde till ätten att föra namnet vidare trots att ätten var utdöd på svärdssidan.

Vid ett tillfälle har en ätt utslocknat på adelsmannens egen begäran. Greve Eric

August Adolf Adelswärd, vars far hade erhållit sin grevliga titel enligt §37 i 1809 års regeringsform, ville avsäga sig titeln. Han skulle därmed bli närmaste arvtagare till baroniet Adelswärd. Detta beviljades av Kungl. Maj:t och den grevliga ätten slöts. Den nyblivne baronen kom emellertid att dö barnlös före arvfallet.

VAPENSKÖLDEN KROSSAS

I medeltida gravar har påträffats sönderbrutna sigillstamplar, som därmed inte kunde användas av någon annan än dess rätta ägare. I nuvarande Tyskland finns belägg för krossade vapensköldar redan från 1400-talets andra hälft.

När en adlig ätt slocknade under stormaktstidens och frihetstidens år manifesterades ättens storhet genom en påkostad och välregisserad begravningsceremoni som ofta kulminerade med sönderslagandet av ättens vapensköld. En vapensköld i trä hade tillverkats, sågats i bitar och sedan åter monterats ihop. På så sätt möjliggjordes ett stiltfullt krossande. Seden att krossa en sköld var i viss mån aktuell ännu på 1930-talet, både i Sverige och i Finland.

Symboliken med vapnets krossande är tydlig och visar att ätten och skölden inte längre tillhör de levandes krets. Bräckandet utfördes av en representant för samhällets elit. I Riddarhusets stamtavlor återfinns noteringar om statsministrar, landshövdingar, kammarherrar, rikshäroldar och statssekreterare som alla har fått i uppgift att dels hålla ett gravtal över den avlidne och hans ätt, dels utföra det ordlösa, men dramatiska, krossandet.

Många gravtal kom att tryckas, något som blev vanligt omkring 1750-talet. Gravtalet över den siste medlemmen i en ätt behandlar inte enbart den avlidnes biografi och dygder utan skildrar därtill hela ättens genealogi och förehavanden.

Modern tolkning av Brahes krossade sköld.

ILLUSTRATION: MARIANNE SÖDERSTEN.

Det uppfattades naturligtvis som en sorglig händelse att en adlig ätt slocknade. Samtidigt, lyfte en del talare fram som en ljuspunkt, innebär det att ingen, varken inom eller utom släkten, kan missbruka skölden eller vanhedra ättens namn. För adliga familjer under storhetstiden var dygd, ära och ett gott eftermäle av högsta vikt. De oroades för att kommande ätteleders ogärningar skulle kasta skugga på det goda namnet, vars förvaltande sysselsatt många generationer i krig och fred. En välborens uppgift och ständiga strävan var att addera ära till stamträdet som hade uppbyggts genom flera generationers obrutet adelskap, på både fädernet och mödernet. Ättens utslöcknande kom därför, enligt en del gravtal, att medföra ett visst trösterikt inslag i form av utebliven kommande degeneration i ett sedeslöshets tidevarv.

Ända sedan Riddarhusets grundande var Brahe den främsta grevliga ätten. När den siste ättemedlemmen Magnus Brahe avled år 1930 sönderslogs skölden vid begravningssceremonin i Östra Ryds kyrka, den var

då placerad vid kistans fotände, av riksheraldikern Adam Lewenhaupt.

I enlighet med Brahes önskemål rodde ärkebiskopen Nathan Söderblom därefter ut i Kyrkviken vid Rydboholm och kastade nyckeln till gravkoret i sjön; det skulle aldrig mera öppnas. Givetvis såg Söderblom till att ha en reservnyckel kvar i kyrkan.

VAD HÄNDER PÅ RIDDARHUSET?

Det sker ingen ceremoni på Riddarhuset när en ätt har utslöcknat, varken i den dagliga verksamheten eller under ett adelsmöte. Ett viktigt undantag skedde vid adelsmötet år 1932, det första efter Brahes bortfall två år tidigare. Den främste närvarande greven, nämnde Adam Lewenhaupt, konstaterade i sitt välkomsttal till adeln att den hade »drabbats av en stor och märklig förlust»:

Brahernas svarta vingar, som i över ett halvt årtusende lyft sig kring samhällets höjder hava fällts för alltid och den främsta i den

långa följden av svenska vapensköldar har krossad, men utan fläck på sin gyllene grund, sänkts i släktgriftens tillslutna valv. Här i denna vårt fosterlands stoltaste minnessal skall den dock obruten för all framtid bibehålla sin plats; claris majorum exemplis.

En vanlig missuppfattning är att familjens vapenplåt i riddarhussalen tas ned och även krossas, en omöjlighet av inte minst kulturella och historiska skäl. Däremot har kopparplåtar återanvänts genom historien. Om exempelvis en lågadlig ätt i sin helhet upphöjdes till friherrlig värdighet, betraktades ätten som utgången i den adliga värdigheten. Omkring etthundra ätter uteslöts ur matriklarna av detta skäl. Därmed befanns vapenplåten och adelsnumret vara överflödiga. Således kan den uppmärksamme finna att under exempelvis den gamla finländska frälsesläkten Jägerhorns vapenplåt, skymtar konturerna av militären och arkitekten Erik Dahlberghs adliga vapen. Den sistnämnde både adlades och upphöjdes till friherrlig och grevlig värdighet under sin levnad. Jäger-

horn fick följaktligen sitt vapen uppmålat många år efter dess introduktion år 1625 och detta ovanpå Dahlberghs uteslutna.

Omstuvningar förekom också, särskilt under 1700-talets första hälft. En gammal uradlig släkt såsom Trolle erhöll sannolikt sitt nummer 36 efter att den föregående ägaren av numret gick bort och Trolle upphöjdes till Riddarklassen. Där tillkommer att de avförda ätternas nummer återanvändes även av nyintroducerade ätter, vilket förklarar att en del ätter har tilldelats ett lägre nummer än de skulle ha fått om nummeringen skett kronologiskt. I en del fall anger Elgenstiernas ättartavlor felaktigt att några av dessa särskilda ätter aldrig har introducerats, men de har rätteligen introducerats och avförts.

STAMTAVLORNA OCH ADELSKALENDERN

Riddarhusets stamtavlor utgörs av alla 3 072 ätters personbestånd, levande och döda, från tiden för adlandet och framåt. I skrivande stund fortlever 688 ätter på Riddarhuset av vilka 33 stycken har utslocknat på svärdssidan, men lever kvar på spinnsidan. När en ätt slocknar redovisas det i stamtavlans sidhuvud och ingress samt i de sista ätte-medlemmarnas tabeller.

Adelskalendern redovisar enbart levande ätters medlemmar. I den senaste kalendern har det dock införts en med vapensköldar illustrerad förteckning över de ätter som helt har befunnits utslocknade sedan föregående utgåva, i detta fall grevliga ätten Barck nr 81, kommandörsätten Cronstedt nr 1104A och adliga ätterna Rosenstråle nr 37 och Schäwenbach nr 619. Förutom dessa ätter, har det i redaktionskommitténs inledningskapitel angivits vilka ätter som sedan år 2010 har utgått på svärdssidan respektive utgått i Sverige.

Sedan 2013 års Adelskalender har adliga ätterna Falkenstedt nr 1999, Kalmberg nr 491 och kommandörsätten Mannersskantz nr 2082A utslocknat helt.

Svenska ätter som helt fortlever i utlandet kräver särskild bevakning. I Finland utslocknade år 2010 den friherrliga ätten Silfverhielm nr 159, en uppgift som inkom till Riddarhuset först efter den senaste kalenderns utgivning.

I en del fall har samtliga ättemedlemmar emigrerat spårlöst och i brist på grundlig källforskning och godtagbara bevis för motsatsen, har ätten ansetts utdöd. Riddar-

husdirektionen återuppväcker sådana ätter med jämna mellanrum. Bland dessa kan adliga ätterna Ehrenfelt nr 1762 och Tornefelt nr 357 räknas, åter immatrikulerade åren 2010 och 1949. Andra ätter står som levande i Adelskalendern med tillhörande ingress, men saknar redovisat personbestånd. De har tillåtits kvarstå då det finns skäl att anta att de trots allt ändå fortlever i ett avlägset utland.

I tidskriften *Arte et Marte* meddelas under »Legala notiser» att ätten har slocknat. Mellan åren 1911 och 1930 återfanns avdelningen »Den siste av sin ätt», författad av Gustaf Ridderstolpe, där ättens sista medlem presenterades med fotografi, biografi och vapensköld. Sammanlagt 35 ätter porträtterades på detta vis och senare ytterligare två stycken av andra författare och under annan rubrik.

ATT ANTA UTDÖD ÄTTS NAMN OCH VAPEN

Adliga namn är av hög kulturhistorisk betydelse och har länge varit skyddade. Redan i Gustav II Adolfs riddarhusordning från år 1626 anges att »[i]ngen tage vpp annars Slächt Nampn, eller Wapn, hon ware lefwandes eller Uthdödd». Förbudet kom att upprepas i kungliga brev från december månad år 1682 och juli 1752. År 1767 inkom till riddarhusdirektionen ytterligare ett kungligt brev med ett uttryckligt förbud för alla ofrälse att bruka adliga familjers tillnamn, såväl levande som utdöda, en skrivelse som först under senare decennier ånyo har uppmärksamats av forskningen.

I dag är adliga namn inte lika skyddade som förr. Den svenska namnlagen från år 1963 och den nu gällande från år 1982, avgränsar ett skydd för »allmänt känt efternamn som har burits av en utdöd släkt». I Sverige har det sedan dess i en del fall tillåtits sökanden att ta en utdöd adlig ätts namn om ätten inte har ansetts vara just allmänt känd. Riddarhuset har alltsedan 1920-talet i flera fall invänt mot antagandet av utdöda adliga namn, både plagiat och versioner som är alltför snarlika det ursprungliga ättenamnet.

I tyskspråkiga genealogier är levande ätter benämnda som *blühende*. Antalet adliga ätter i Sverige minskar, men påtagliga är Riddarhussalens vapenplåtar som vittnar om den tid då de utslocknade ätterna ännu blomstrade. ☞

Oscar Langenskiöld, riddarhusamanuens

vapenringen.se

Expertvård av världssamling

RIDDARHUSET HAR TROLIGEN världens största samling av sköldebrev. Sedan det nya arkivet färdigställdes i källaren 2012 finns där också en av Sveriges bästa förvaringsmiljöer för gamla dokument och föremål.

Konservatorerna Siegfried Heim och Anders Karlsson har okulärbesiktigat och emballerat de drygt 620 sköldebrev. De har också gjort en skadeinventering och konserverat vissa pergament och sigill. Det har framför allt rört sig om skador av mekanisk art, till exempel hur sköldebrev har hanterats vid förvaring och frakt, och inte särskilt mycket av organiska angrepp som exempelvis mögel eller skadedjur. Siegfried Heim säger att det är lite förvånande att föremålen har så få organiska angrepp med tanke på hur en del av dessa sköldebrev har förvarats genom tiderna. Ett bra pergament och ett bra vax är oerhört beständiga material som kan hålla länge.

– Men det är klart, vi hittar häftstiftsmärken i hörn, tejprester över revor, stearin som hållits i sigillen i egna konserveringsförsök och inramade pergament där sigillen satts utanpå ramen. Sådan kan leda till att arbetet blir en utmaning.

Han har sett det mesta inom sitt gebit och det är få saker som förvånar honom. Efter 33 år med sigillvård på Riksarkivet anses han vara en av Europas främsta sigillkonservatorer.

Kungasigillen som vidhänger sköldebrev hade förutom den juridiska funktionen en stor symbolisk betydelse. Sigillen ligger i trä- eller metalldosor. Vid sigillpräglning används vax som är blandad med diverse hartssorter. Färgen är oftast röd.

Konservatorerna Anders Karlsson och Siegfried Heim vårdar Riddarhusets förnäma samling av sköldebrev. FOTO: GABRIEL HILDEBRAND.

Arbetet sker med hjälp av klassiska tandläkarverktyg och en speciell värmespatel som håller sig på en viss temperatur när vaxet formas. Siegfried Heim pusslar ihop olika lösa delar, fyller i med nytt vax och stabiliserar sigillen. Tvärt emot vad man kanske kan tro är det meningen att lagningarna ska synas. Därför är det nivåskillnader mellan det nya vaxet och det gamla, och färgskillnader mellan de olika vaxdelarna.

Konservering är ett pilligt jobb som kräver koncentration, noggrannhet, en känsla och kunskap vad gäller material och en fram-

för allt finess vad gäller färg och form. Både Siegfried Heim och Anders Karlsson gick på konsthögskolor i Stuttgart respektive Stockholm under 1970-talet. De var tidigt intresserade av materialteknik och läste kurser i ämnet, vilket motsvarar dagens konserveringsstudier. Anders Karlsson ägnade sig sedan åt fri konst tills han mötte Siegfried Heim, som då arbetat länge på Riksarkivet där de då var på jakt efter fler konservatorer.

– Jag tipsade om Anders och lärde upp honom. Man kan säga att han är min lärning, skrattar Siegfried Heim.

När Nordiska museet sökte någon som kunde ta hand om deras cirka 50 sköldebrev utarbetade Siegfried Heim ett koncept för hur detta arbete skulle gå till som sedan Anders Karlsson förverkligade. Konceptet har nu använts på Riddarhuset. För att skydda de vackra sköldebrev läggs syra-fritt arkivpapper mellan sidorna. Därefter emballeras samtliga sköldebrev i skräddarskurna kartonger som uppfyller alla krav på långtidsförvaring. De båda konservatorerna berömmar Riddarhuset för den fantastiska förvaringsmiljö som inrättats. Som Siegfried Heim uttrycker det:

– En mycket viktig del inom bevarande är själva förvarandet. Det mest arbetskrävande konserveringsarbete är lönlöst om inte förvaringen är korrekt och genomtänkt. Det gäller förvaringsboxar, stabilisering av föremålen, säker hanterbarhet och givetvis ett bra arkivklimat. Riddarhuset har vad det anbelangar utmärkta förutsättningar för detta.

Louise Ribbing

SKÖLDEBREV

Sköldebrev skrevs oftast på pergament och förseglades med regentens sigill/stora rikssigillet. I ett sköldebrev utfärdar eller bekräftar regenten eller dennes förmyndarregering ett adelskap. Där återfinns den adlade personens karriär i sammanfattning, adelskapets rang, hur adelskapet ärvs (om detta inte fanns reglerat i lag), en beskrivning i text (blasonering) av hur ättens vapen ser ut samt oftast även en avbildning av ättens vapen.

SIGILL

Sigill har använts som äkthetsintyg i urminnes tider. När människor inte var läs- eller skrivkunniga användes sigill för att ge tyngd åt skrivna dokument. Det var sigillet som gjorde innehållet i ett dokument trovärdigt och giltigt.

Alla som hade skäl att skriva eller intyga något hade en sigillstamp. Från början av tidig medeltid utgjordes denna krets mest av kungar, kyrkans män och vissa institutioner men med tiden använde sig även bland annat frälsemän och borgare av sigill. En del personer och

institutioner hade olika sigill för olika ändamål. Ibland ändrades sigillet i takt med att ägaren gjorde karriär. Sigillstampen följde sedermera ägaren i graven.

Från att ha varit ett verktyg av juridiskt värde har användandet av sigill blivit en värdefull hjälp i sökandet efter historisk kunskap. Sigillbilderna avslöjar en del om dåtidens kultur, och genom sigillen och dess heraldik går det att få reda på mycket om olika personer och institutioner, vilket bidrar till genealogin och medeltidsforskningen.

Heraldica Varia

UNDER DEN SENASTE halvårsperioden har Riddarhuset fått glädjen och förtroendet att införliva osedvanligt många sköldebrev i sina samlingar. Extra glädjande är att fyra tidigare deponenter har valt att omvandla existerande depositioner till donationer.

DONATIONER

En donation innebär att Riddarhuset får sköldebrevet som gåva. Det löser en gång för alla problem vad gäller till exempel bodelning och säkrande av sköldebrevets förvaringsmiljö.

ADELSKÖLD

Huvudmannen herr Fredrik Adelsköld, Visby, har låtit omvandla det sedan 1991 på Riddarhuset deponerade sköldebrevet i original för adliga ätten Adelsköld nr 2029 till donation.

Lagmannen i Bohus läns och Vikarnes lagsaga sedermera vice landshövdingen i Göteborgs och Bohus län med landshövdingens titel, Johan Christian Thomée (1737–1798), adlades den 24 januari 1773 på Stockholms slott av Gustav III med namnet Adelsköld. Ätten introducerades den 30 maj 1775 under nr 2029.

I vapenskölden kan möjligtvis de två korsen i den blå ginstammen ha sin förklaring i de tre generationer av präster som var Johan Christian Adelskölds förfäder. Den krönte gripen visar på ett ursprung i Skåne. Det går att spekulera i om de tre gyllene stolparna i det nedersta röda fältet anspelar på det skotska riksvapnet med ett rött lejon i gyllene fält, då ätten hävdar skotskt ursprung.

DALMAN

Dödsboet efter fru Gudrun Dalman, Båstad, har donerat sköldebrevet i original för adliga ätten Dalman nr 1718.

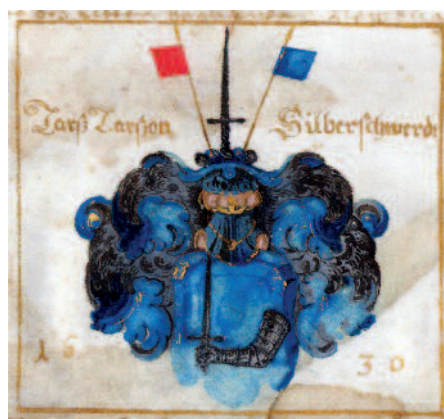
De två bröderna, generalauditören sedermera landshövdingen i Blekinge län Lars Dalman (1680–1752), och assessorn i Svea hovrätt sedermera vice lagmannen i Västmanland Olof Johan Dalman (1685–1756), adlades den 2 mars 1720 i Palatset i Stockholm av Ulrika Eleonora med oförändrat namn. Ätten introducerades 1720 under nr 1718.

Adliga ätten Adelsköld nr 2029.

Adliga ätten Dalman nr 1718.

Adliga ätten Silfverswärd nr 184.

Senare kom även majormekanikusen John Björkeqvist (1767–1845) att adlas jämlikt 37§ 1809 års regeringsform, innebärande att endast huvudmannen innehar adlig värdighet, den 29 juni 1809 på Stockholms slott av Karl XIII. Björkeqvist, gift med Henrika Elisabeth Dalman (1785–1842), adopterades och introducerades på sin svärfaders namn och nummer den 18 maj 1811. Denna adopterade ättgren utgick på svärdssidan den 25 november 1935.

Symboliken i vapenskölden lämnar utrymme för speciella tolkningar. Den ödlekliknande varelsen som uppstiger ur eldslågorna i mittfältet är en mytologisk varelse som kal-

las salamander. Den är bland annat känd för att oskadd kunna uthärda eld. Lars och Olof Johan Dalmans fader, Lars Dalman (död 1701), hade blivit avsatt från sin tjänst som bokhållare i växlingsbanken för brister i räkenskaperna men klarade sig hyggligt trots pårsen. Man kan påstå att han hade överlevt ett eldprov. Olivkvisten och lagerkvisten kan tänkas symbolisera de två bröderna.

SILFVERSWÄRD

Fru Cecilia Geijer Silfverswärd, Stockholm, har låtit omvandla det sedan 2007 på Riddarhuset deponerade sköldebrevet i original för adliga ätten Silfverswärd nr 184 till donation.

Majoren vid Västgöta ryttare sedermera överstelöjtnanten och slottshauptmannen på Älvsborg, Lasse Larsson (död 1645), adlades den 20 oktober 1630 i lägret i Ribnitz i Mecklenburg av Gustav II Adolf utan angivande av namn. Ätten introducerades den 19 februari 1633.

Vapnet är talande med ett silversvärd i en bepansrad arm i ett blått fält. Det speciella med denna vapensköld är att ättenamnet Silverswärd (Sölffwerswärdh) tillskrivs ätten först vid introduktionen 1633. Vid ett senare tillfälle har man alltså lagt till namnet Lars Larsson Silberschwerdt med årtalet 1630 innanför ramen kring vapnet i sköldebrevet.

Adliga ätten Edelsvärd nr 2178.

EDELSVÄRD

Huvudmannen herr Curt Edelsvärd, Stockholm, har låtit omvandla det sedan 2008 på Riddarhuset deponerade sköldebrevet i original för adliga ätten Edelsvärd nr 2178 till donation.

Landshövdingen i Uleåborgs län, Adolph Meinander (1762–1804), adlades den 9 december 1802 på Stockholms slott av Gustav IV Adolf med namnet Edelsvärd. Ätten introducerades den 28 maj 1803 under nr 2178.

Vapnet är delvis talande med ett blått svärd i en gyllene stolpe. De sex hermelinerna i blått fält återfinns i Österbottens vapen. Österbotten ingick i Uleåborgs län där Adolph Edelsvärd var landshövding.

TERSMEDEN

Tersmedenska släktföreningen har låtit omvandla det sedan i mars 2014 på Riddarhuset deponerade friherrebrevet i original för utdöda friherrliga ätten Tersmeden nr 338 till donation. Se *Arte et Marte* nr 1 2014 för mer information och bild.

REUTERCRONA

Herr Miles Reutercrona, Djursholm, har donerat sköldebrevet i original för adliga ätten Reutercrona nr 1760.

Före detta regementskvartermästaren vid Västgöta regemente till häst, Mathias Håbro (1680–1750), adlades den 2 mars 1720 i Palatset i Stockholm av Ulrika Eleonora med namnet Reutercrona. Ätten introducerades den 23 februari 1723 under nr 1760.

Vapnet är talande med en gyllene krona i både sköldemärket och i hjälmprydnaden. I hjälmprydnaden återfinns även en blå molett, en sporrklinga, som är ett kavallerist-

Adliga ätten Reutercrona nr 1760.

attribut passande en *Reuter*. Det svarta lejonet i gyllene fält är troligtvis hämtat från Västergötlands vapen.

HAIJ

Huvudmannen, friherre Bertil Haij, Billdal, har donerat sköldebrevet i original för adliga ätten Haij nr 1187 och friherrebrevet i original för friherrliga ätten Haij nr 362.

Majoren Henrich Haij (1631–1700) adlades den 4 april 1689 på Stockholms slott av Karl XI med oförändrat namn. Ätten introducerades den 3 november 1693 under nr 1187.

Henrich Haijs sonsons son, översten och chefen för Bohusläns regemente sedermera generalmajoren Erik Henrik Wilhelm Haij (1773–1821), upphöjdes i friherrlig värdighet den 26 januari 1815 enligt § 37 1809 års regeringsform, innebärande att endast huvudmannen innehar friherrlig värdighet, på Stockholms slott av Karl XIII. Ätten introducerades den 6 september 1817 under nr 362.

Det adliga vapnet är i det närmaste identiskt med den skotska ätten Hay of Sawleys vapen förutom tillägget av det gyllene oket bakom den nedersta skölden. Den svenska ätten Haij ska enligt obestyrt tradition härstamma från denna skotska ätt Hay. De snirkliga ornamenten kring de tre röda sköldarna i fältet av silver är en konstnärlig utsmyckning som kallas *damaskering*.

Det friherrliga vapnet har den adliga ättens vapen som hjärtsköld men med skillnaden att oket nu är rött. I den kvadrerade skölden är det första fältet friherrliga ätten von Platens nr 313 vapen och är hämtat från Erik Henrik Wilhelm Haijs hustru Charlotta Wilhelmina von Platen (1779–1860). Det

Adliga ätten Haij nr 1187.

Friherrliga ätten Haij nr 362.

andra fältet är troligen Hallands vapen med skillnaden att lejonet är i guld och inte i silver. Det tredje fältet med den gyllene borgen syftar troligen på Bohus fästning. Det fjärde fältet är adliga ätten von Stockenströms nr 1936 vapen och är hämtat från Erik Henrik Wilhelm Haijs moder Catharina Emerentia von Stockenström (1751–1827).

DEPOSITIONER

En deposition innebär att äganderätten fullt ut kvarstår hos deponenten men att sköldebrevet kostnadsfritt förvaras i Riddarhusets arkiv.

AF BILLBERGH

Herr Gunnar Ceréus, Täby, har deponerat sköldebrevet i original för utdöda adliga ätten af Billbergh nr 2298.

Vice presidenten i kammarrätten, ledamoten av generaltulldirektionen m.m., Johan Peter Billberg (1776–1850), adlades den 11 maj 1826 enligt § 37 1809 års regeringsform, innebärande att endast huvudmannen innehar adlig värdighet, på Stockholms slott av Karl XIV Johan med namnet af Billbergh. Ätten introducerades den 17 mars 1827 under nr 2298. Ätten utslocknade på svärdsidan den 10 augusti 1922.

Vapnet är enligt den tidens mode delat på flera olika sätt och täckt med ett flertal symboler. Här kan nämnas det svarta korset i det gyllene fältet som syftar på de tre generationer av präster som var Johan Peter af Billberghs förfäder. Det mittersta fältet med strömmarna i silver tillsammans med det heraldiskt sett vänstra fältet med den pansarklädda armen som vilar på ett altare hållandes ett svärd återfinns i adliga ätten af Gillners nr 2284 vapensköld. Johan Peter af Billberghs andra hustru hette Elsa Catharina Gillner och var dotter till Carl Johan Gillner, adlad af Gillner.

VON SCHÉELE

Herr Carl von Schéele, Stockholm, har deponerat sköldebrevet i original för adliga ätten von Schéele nr 2059.

De två bröderna, assessorn i Göta hovrätt Adam Scheele (1720–1804), och hovrättsassessorn och brukspatronen sedermera överdirektören och bergsrådet Christian Benjamin Scheele (1721–1799), naturaliserades såsom svenska adelsmän den 9 september 1768 på Stockholms slott av Adolf Fredrik med namnet von Schéele. Sköldebrevet utfärdades dock först den 19 februari 1773 på Stockholms slott av Gustav III. Ätten introducerades den 9 maj 1776 under nr 2059.

Vapnet i sköldebrevet är ytterst intressant. Då ätten anses härstamma från en adlig ätt vid namn Scheel i Pommern uttrycker blasoneringen tydligt att skölden ska ha en röd ram med elva rosor av guld »... til skillnad ifrån dem af samma ätt, som utrikes vistas ...». Vidare anges det att vapnet ska innehålla halsen och huvudet av en hind men i vapnet återges lustigt nog djurhuvudet med horn, alltså en bock! Bland hjortdjuren är det nämligen endast renen där även hondjuret bär horn. Mest anmärkningsvärt är att blasoneringen säger att fältet ska vara av silver medan det i teckningen är av guld. Vid nästan samtliga återgivningar i olika heraldiska verk av det von Schéeleska vapnet, även på plåten i Riddarhuset, återges huvudet av en genusförvirrad behörnad hind i ett

Adliga ätten af Billbergh nr 2298.

Adliga ätten von Schéele nr 2059.

Adliga ätten Gyllenecker nr 1734.

fält av guld. Det är ett skolexempel på när blasoneringen är motstridig vapenritningen i sköldebrevet.

FÖRVÄRV

GYLLENECKER

Riddarhuset har förvärvat sköldebrevet i original för utdöda adliga ätten Gyllenecker nr 1734.

Överstelöjtnanten vid Savolaks och Nyslotts läns regemente Per Johan Meisner (1680–1750) och hans styvbroder, härads hövdingen i Olands, Lövsta, Films och Danemora bergslager samt Norunda, Tierps, Älvkarleby och Vesslands härader i Uppland, Erik Sillnæus (död 1728), adlades den 22 mars 1720 i Palatset i Stockholm av Ulrika Eleonora med namnet Gyllenecker. Ätten introducerades 1720 under nr 1734. Ätten utslocknade den 16 maj 1750 med Per Johan Gyllenecker.

Vapnet är komplext och svårtolkat. Möjligen kan de tre stjärnorna i silver i den röda ginstammen vara hämtade från adliga ätten Muhls nr 1351 vapen. Per Johan Gylleneckers första hustru hette Elisabet Maria Muhl. Det blå fältet med de tre ekollonen och den gyllene kronan kan i sin tur delvis vara hämtade från de båda utdöda adliga ätterna Silneckers, nr 988 och nr 1214, vapen. Erik Gylleneckers två farbröder adlades med namnet Silnecker men introducerades med olika nummer. De två Silneckerska vapensköldarna är snarlika, men inte identiska, och innehåller gyllene ekollon i blått fält. Silverfältet med det blå svärdet och den blå yxan är mycket mer svår analyserat. Det speciella är att yxan beskrivs som en »... Polsk Checade ...» i blasoneringen. Det moderna polska ordet för en forntida stridsyx är *Czekan*.

DEPONERING OCH

DONATION

Vi vill passa på att påminna om möjligheten att på ett tryggt och säkert sätt och utan kostnad kunna deponera eller donera sköldebrev i Riddarhusets arkiv. Ta gärna kontakt för närmare information, telefon 08-723 39 95, e-post goran.morner@riddarhuset.se.

Vi är också tacksamma för aktuella uppgifter om innehav av sköldebrev, i privat ägo eller på offentliga institutioner. ☞

Göran Mörner, riddarhusgenealog

FOTO: GÖRAN MÖRNER.

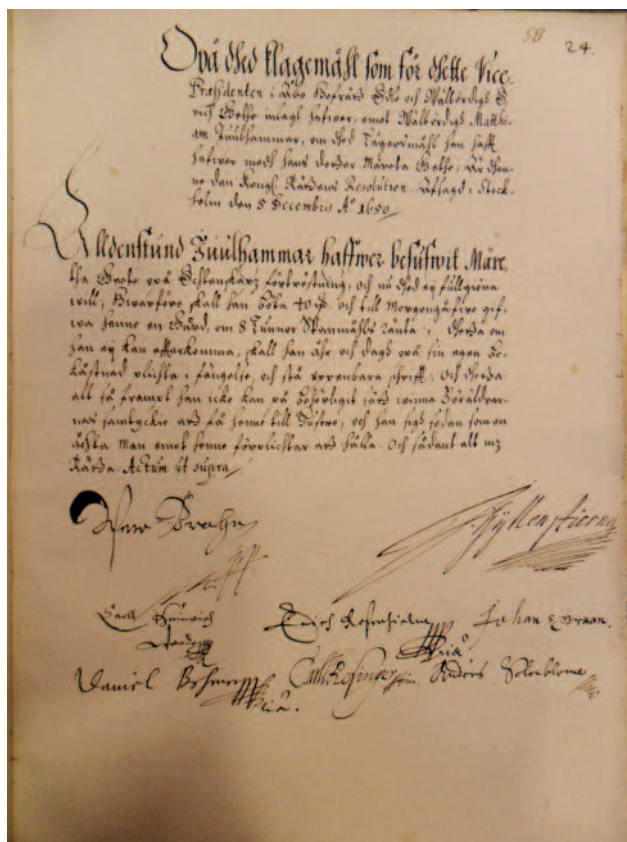
Suum cuique tribuere

Svea hovrätts roll som första domstolsinstans för den svenska adeln

I ÅR FIRAR Svea hovrätt i Stockholm sitt 400-årsjubileum. När hovrätten inrättades som den första i sitt slag i Sverige 1614 var tanken att den dels skulle vara en överdomstol för de lägre domstolarna, dels utgöra första instans för bland annat den svenska adeln. Det sistnämnda innebar att adeln fick det rättsliga privilegiet att få vissa mål prövade direkt i hovrätten och dömas av domstolens adliga domare. Tanken att dömas av sina likar låg i linje med en av ståndssamhällets grundläggande principer, *suum cuique tribuere* (att ge åt var och en sitt), som kunde spåras ända tillbaka till den romerska rätten.

Adliga parter förekom i cirka en fjärdedel av de domar som hovrätten avkunnade under andra hälften av 1600-talet. Andelen adliga tvister ökade mot slutet av århundradet, vilket bland annat kan förklaras med att de adliga släkterna växte i antal, särskilt efter Karl XI:s omfattande nyadlande på 1680-talet. De rättegångar som adeln framför allt var involverad i gällde konflikter kring jordinnehav, tvister om ekonomiska ärenden (till exempel skulder, fordringar och konkurser), familjerättsliga frågor samt förtalsmål.

En av de viktigaste ekonomiska tillgångarna under 1600-talet var jordinnehav och adelns starka ställning grundade sig delvis på det faktum att många adelsmän var jordägare. Vid mitten av århundradet låg cirka två tredjedelar av rikets gods och gårdar under adelns kontroll, vilket ledde till att rättstvister mellan adelsmän kring äganderätt till jord var frekventa. Det faktum att skuldsättningar var vanligt förekommande hos adeln under stormaktstiden bidrog också till ett antal rättsprocesser. Förmyndarräfstens och reduktionen på 1680-talet försvårade den ekonomiska situationen ytterligare för många inom ståndet, som fick kämpa i rätten för att åtminstone få behålla en del av sina egendomar.

Bilden visar en hovrättsdom från december 1650. Domarna avslutades alltid med samma mening:

»Och sådant allt med rätta.»

FOTO: ELSA TROLLE ÖNNERFORS.

mar. Som exempel kan nämnas den tidigare rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie (1622–1686) som i räfsten dömdes att ensam betala tillbaka motsvarande 83 miljoner i dagens penningvärde till kronan. De av hans gods och slott som inte drogs tillbaka genom reduktionen fick ändå säljas för att betala ersättningen till staten, och De la Gardie blev i princip utblottad.

En stor del av de adliga målen utgjordes av familjerättsliga tvister om äktenskap, morgongåvor, arv och testamenten. Under stormaktstiden var ingående av äktenskap en viktig angelägenhet för hela släkten. Äktenskapet var vid den här tiden tätt knutet till jordägandet, och valet av äktenskapspartner fick verkningar för möjligheterna

att bevara, och i bästa fall utöka, släktens tillgångar genom exempelvis kommande arv. De framtida barnen såg också till att jorden kunde behållas inom familjen. Flera hovrättsmål rörde så kallade mesallianser: 1622 års adelsprivilegier stadgade nämligen att en adlig person bara fick gifta sig med en annan medlem av adeln, annars ansågs en mesallians föreligga och en sådan hade flera rättsliga verkningar. Barn födda i en mesallians betraktades som ofrälse och deras arvsrätt till släktens frälsejord gick förlorad.

En viktig aspekt under 1600-talet var hederns och ärans betydelse. Att försvara den egna hedern var liktydigt med att upprätthålla sin ställning och rang i samhället. Detta medförde att mål kring förtal var vanliga i hovrätten. Ett känt exempel var processen mellan Konrad Gyllenstierna (1638–1684) och diktaren Lasse Lucidor. Då Gyllenstierna gifte sig 1669 hade Lucidor låtit trycka upp en skämtsam dikt, *Gilliare Kwaal*, som

beskrev alla de vedermödor som en friare tvingades att gå igenom inför sitt giftermål. Gyllenstierna var emellertid inte road av Lucidors tilltag, och menade att dikten var en smädeskrift som vanärade brudgummen. Gyllenstierna stämde därför Lucidor vid hovrätten, som till slut dock frikände diktaren.

Rätten för medlemmar av den svenska adeln att i vissa typer av mål dömas direkt i hovrätten kvarstod under lång tid framåt, även om omfånget av privilegiet successivt minskade. År 1916 avskaffades slutligen de sista resterna av bestämmelsen. ☞

Elsa Trolle Önnerfors är jur.dr i rättshistoria och verksam som lärare och forskare vid Juridiska fakulteten, Lunds universitet.

I en antologi som publiceras under hösten 2014 bidrar Elsa Trolle Önnerfors med en artikel om mål i Svea hovrätt under andra hälften av 1600-talet i vilka medlemmar av den svenska adeln var parter.

Kommunvapen med adlig anknytning

MARIA SOPHIA De la Gardie tillhörde 1600-talets sociala och ekonomiska elit. Redan vid 21 år blev hon änka och axlade då ansvaret för familjens betydande egendomar. Genom sin avlidne make, riksrådet Gustav Oxenstierna af Croneborg, ärvde hon bland annat Tyresö utanför Stockholm.

Där fortsatte hon sin makes förbättringar och utvecklade med hjälp av vattenkraft ägnas manufakturer. Efter förvärvet av Krappertup i Skåne fick hon det lönsamma kronoprivilegiet att leverera stenkol till

fyrarna vid Nidingen, Kullen och Falsterbo.

När Tyresö kommun 1954 skulle utforma sitt heraldiska vapen hedrades den driftiga Maria Sophia genom att tre vattenhjul valdes som symboler. Svärfaderns och makens godsinnahav markerades i vapnet av en oxpanna, vilket är Oxenstiernornas klassiska symbol.

I över fyrtio år drev Maria Sophia sina manufakturer. Efter en studieresa till Holland, som inspirerade henne till ytterligare satsningar, drog hon upp nya planer för Tyresö

Vattenhjulen i Tyresös kommunvapen syftar på manufakturerna vid Vättinge, Folbrinkströmmen och Uddby. Oxpannan symboliserar ätten Oxenstiernas innehav av Tyresö gods.

med bland annat tillverkning av vapen och porslin. Investeringen kom dock aldrig till stånd och i likhet med sin bror, Magnus Gabriel De la Gardie, drabbades hon hårt av reduktionen. När hon avled 1694 vid 67 års ålder var det politiska läget helt annorlunda än vid mitten av seklet och hennes resurser hade krympt. I Tyresö vårdar man emellertid sin historia och kommunens vapen speglar en tidig industriepok. Det påminner samtidigt om en självständig och framtidsblickande grevinna från svensk stormaktstid.

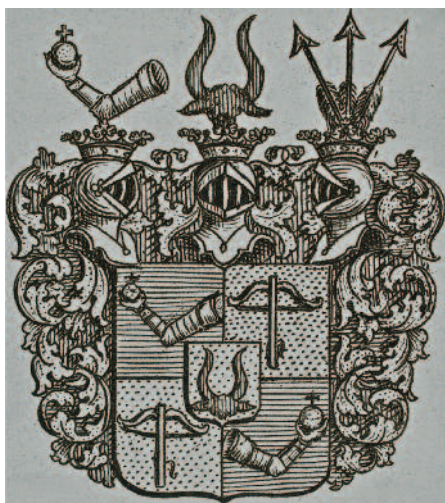
Appen Sveriges Symboler

Statsheraldikern och hans medarbetare har givit ut en app med Sveriges offentliga symboler. Fokus ligger på att förklara innehåll och ursprung. Appen innehåller cirka 570 bilder med tillhörande texter och kan laddas ner gratis hos Google Play eller App Store.

Maria Sophia De la Gardie målad av Jakob Henrik Elbfas 1643. Detalj.

FOTO: PETER SEGEMARK © NORDISKA MUSEET.

Gaffelkorset i Emmabodas kommunvapen symboliserar orten som järnvägsknut. Armborsten är hämtade från Södra Möres gamla härads-sigill.

Nybro kommun har passande nog en bro i sitt vapen samt det gamla märket för Södra Möres härad, vilket också ingick i Axel Oxenstiernas grevevapen.

Oxenstierna af Södermøre. Oxpannan är ättens gamla symbol och återfinns i hjärtskölden. Rikskanslern Axel Oxenstierna bar riksäpplet vid kröningarna av Gustav II Adolf och Kristina. Armborst uttrycker platsen för ättens grevskap.

I nitton av Sveriges 290 kommunvapen finns symboler som anknyter till Riddarhusets ätter eller till det gamla svenska frälset. Fyra av dessa förtjänar särskilt att nämnas.

I Finspångs kommunvapen har Louis De Geer fått sitt sköldemärke återgivet. Carl von Linné föddes inom kommunen Älmhults gränser, vars vapen pryds av en linnéranka. I Motala visar kommunen sin uppskattning av kanalbyggaren Baltzar von Platen. Svarta örnvingar, blå balk och en röd propeller påminner om dennes storslagna verksamhet. Rikskanslern Axel Oxenstierna kan i sammanhanget omöjligen förbigås. År 1645 upphöjdes han till greve af Södra Møre och vapenförbättringen bestod bland annat av ett armborst. Detta märke hade då sedan 1560-talet ingått i häradets sigill. ☞

Carl Michael Raab,
biträdande statsheraldiker

I Finspång var järnet bygdens huvudnäring i mer än 400 år vilket järnmärket visar. I det nedre fältet återfinns ätten De Geers vapen.

Motalas kommunvapen. Den blå balken syftar på Göta kanal och den röda propellern på Motala verkstad – allt med anknytning till Baltzar von Platen.

Carl von Linné hedras i Älmhults kommunvapen av en linnéranka. Almbladen syftar på ortens namn.

Kommunvapen och förlagorna ur de adliga ätternas vapen

Bilder på dessa vapen visas i appen Sveriges Symboler.

Boxholm – friherrliga ätten Stenbock af Torpa

Danderyd – friherrliga ätten Banér

Forshaga – adliga ätten von Lagerlöf

Lomma – adliga ätten Anckargrip

Ludvika – grevliga ätten Lillie och friherrliga ätten Cedercreutz

Lysekil – adliga ätten Strömstierna

Mellerud – frälseätten Stake

Norberg – frälseätten Engelbrekt

Partille – adliga ätten af Sandeberg

Storfors – adliga ätten Linroth

Sävsjö – frälseätten Sture (Natt och Dag)

Tidaholm – friherrliga ätten von Essen

Örnsköldsvik – friherrliga ätten Örnsköld

KOMMUNVAPNEN ÄR RITADE AV VLADIMIR A. SAGERLUND.
ADLIGA VAPEN FRÅN HERALDISKA UPPSLAGSVÄRK.

Meddelanden från Riddarhuset

VERKSAMHET

Det är nu halvvägs mellan 2013 respektive 2016 års adelsmöten. På Riddarhusets kansli läggs nu mycket energi på alla projekt som adelsmötet har gett direktionen i uppdrag att genomföra. Samtidigt pågår den så kallade grå vardagen som vanligt. Utöver detta har vi själva dragit igång några angelägna insatser. En helt ny ventilationsanläggning har tagits i bruk i östra flygeln. Detta arbete tillkom efter att klagomål inkommit från hyresgästen om dålig inomhusluft vilket en så kallad OVK-besiktning bekräftade.

Mycket energi och stora kostnader har lagts på datasystemen. Ett konsultföretag har anlåtats för att skriva om riddarhusprogrammet till ett modernt dataspråk. Efter som programmet används dagligen är denna åtgärd synnerligen nödvändig.

I oktober drogs fiber in i huset, vilket medför en snabbare datatrafik än tidigare.

Telia har sagt upp alla abonnenter i Gamla stan med ISDN Duo-abonnemang, vilket innebär att Riddarhusets växel upphör att fungera vid årsskiftet. I stället kommer IP-telefoni via fiber att användas. Förhoppningen är att de som ringer inte ska märka någon skillnad.

Med Riddarhuset i den digitala världen finns bra förutsättningar att erbjuda modern service till åttemedlemmarna.

Vissa ändringar av bokningsregler och rutiner vid hyrning av Lantmarskalkssalen och Riddarhussalen har genomförts för att underlätta för hyresgästerna.

Många släktföreningar står i kö för att få hyra ett eller flera skåp i Riddarhusets källare. Några har stått så länge som från början av 1990-talet. När det nya arkivet nu fylls har ledig plats skapats som möjliggör att ett rum i anslutning till släktföreningarnas rum kan tas i anspråk för fler skåp. Äntligen kan vi förse hela den långa kön av intresserade föreningar med praktiska skåp för förvaring av handlingar och pärmar. Ytterligare några skåp finns lediga.

Carl-Gustaf Åkerhielm, riddarhussekreterare

VÄRDEPAPPERSFÖRVALTNING

Börsutvecklingen hittills under året har varit fortsatt positiv efter två starka år på aktiemarknaderna 2012 och 2013. Miljön för finansiella placeringar är alltså gynnsam med ultralåga räntor och en stimulerande penningpolitik. Ekonomisk statistik i USA signalerar att tillväxten nu ökar vilket förhoppningsvis påverkar resten av världen positivt.

Året har präglats av oron i Ukraina och den efterföljande konflikten mellan Ryssland och omvärlden. De finansiella marknaderna verkar endast i begränsad omfattning ha påverkats av denna kris. Det finns dock en begynnande oro att konflikten kommer påverka tillväxten i Europa negativt i takt med att olika typer av ekonomiska sanktioner införs.

Världsindeks, MSCI World, har stigit med 4,8 procent under året. De av Riddarhuset förvaltade fonderna har hittills i år stigit med drygt 6 procent.

Patrik Tigerschiöld, kassadirektör

DOMÄNFÖRVALTNING

Sågverkskonjunkturen är god vilket förhoppningsvis kommer att bestå säsongen 2014/15. Avverkningsnivåerna kommer att ligga på en högre nivå för att utnyttja marknadsläget.

Avtal har tecknats med Svevia om fortsatt brytning av sten vid E4, avfart Löfstad. Avtalet säkerställer intäkter om 0,5–1 miljon kronor per år fram till 2028.

Fasad- och takrenovering på Löfstad slott har genomförts med gott resultat. Borggårdens fasader är nu åtgärdade och vi uppmanar alla att göra en avstickare för att beskåda det vackra slottet.

Två stora investeringar har gjorts på arrendegårdarna på Löfstad, dels en ny fliseldningsanläggning och dels en större täckdikning.

Kammarkollegiet har medgivit permutation för försäljning av en före detta arbetar-

bostad med vackert läge vid sjön Åsunden. Beräknade renoveringskostnader kunde inte motiveras med rådande hyresnivå. Försäljningspriset på över 2 miljoner kronor får anses vara en god affär för stiftelsen.

På Kronovall har planerade underhållsarbeten genomförts. Det kanske mest spektakulära är det nya vasstaket på Jägarbostaden med uthus och faktiskt inte till en högre kostnad än andra takalternativ.

Hans von Stockenström och Carl Henric Kuylenstierna, domändirektörer

INTERNATIONELLT

På inbjudan av den ungerska adelsföreningen höll CILANE sin XX:e kongress i staden Gödöllő strax utanför Budapest den 2–5 oktober 2014. Temat rörde frågan vad det blev av den ungerska adeln efter andra världskriget. En del föredrag berörde konsekvenserna av första världskriget, efter vilket det österrikiska kejsardömet störtades. Ungern var ett kungadöme inom den österrikiska dubbelmonarkin, och kejsar Franz-Josef var kejsare av Österrike, men tillika kung av Ungern.

Deltagarna hälsades bland annat av vice talmannen i det ungerska parlamentet. Ärkehertigen Sandor av Habsburg-Lorraine, tillika prins av Ungern, och hans maka Herta Margarete var beskyddare av kongressen, som hölls i det barockslott i Gödöllő som en gång var en kröningssgåva till Franz-Josef och hans gemål Elisabeth. Efter andra världskriget användes slottet av den sovjetiska armén med omfattande förstörelse som följd. Nu var det helt återställt med hjälp av privata bidrag, statliga medel och bidrag från EU.

Den ungerska adeln gick ett oblikt öde till mötes efter den sovjetiska ockupationen. Några avrättades, andra deporterades till sovjetiska läger. Genomgående förlorade man sina egendomar och ämbetsmän miste sina arbeten. Som regel sattes de i jordbruks- eller fabriksarbete och fick bo under miserabla förhållanden. Barn till adliga var avstängda från all högre utbildning. Numera har man i viss

mån återfått jordbruksegendomar, men då i starkt förfallet skick. Exempel gavs på att man lyckats få en del byggnader reparerade genom att skänka dem till bland annat kulturverksamhet.

Vid kongressen hölls arbetsmöte med kommittén för adelsrättsliga frågor, som behandlade Polens och Kroatians ansökningar om inträde i CILANE. Kroatien befanns uppfylla kraven, medan bättre dokumentation om adelskapen ansågs erforderlig när det gällde Polen. CILANES plenarmöte följde kommitténs förslag och därmed inträdde Kroatien som den sextonde medlemmen. Vid plenarmötet avtackades greve Bernard de Gatellier efter sin mandatperiod som koordinator. Till ny koordinator för tre år valdes Johan Grotenfelt från Finland.

Erik Tersmeden, riddarhusdirektionens vice ordförande

KULTURELLT

Kulturverksamheten har nu breddats till att omfatta såväl konserter som andra former av kultur. Under våren 2014 inleddes ett samarbete med Swedish Academy of Realistic Art. Skolan, som är unik i sitt slag, lär ut den målningsteknik som de gamla mästarna tillämpade. Utbildningen är treårig och skolan tar emot cirka 35 elever. En utställning arrangerades den 11–16 maj och besökarna uttryckte stor beundran för konsten. Nästa

Det unika instrumentet Viola Organista väckte stor uppmärksamhet.

FOTO: LOUISE RIBBING.

utställning planeras till våren 2015 och rekommenderas för den som är intresserad av konst och som kanske vill köpa in ett konstverk till rimligt pris.

Under våren 2014 genomfördes ett tiotal evenemang. Särskilt glädjande är att tre av konserterna var utsålda, nämligen Riddarjazzen i februari, Kungliga Hovkapellets brass och slagverks vårkonsert och Lilla Akademins konsert »The fire of love» i maj.

Den 8 juni framfördes en mycket speciell konsert på den Viola Organista som Leonardo da Vinci ritade. Detta unika instrument förenar en spinetts klaviatur och strängar med fiolens stråkar och är nu byggt i ett exemplar av en polsk instrumentbyggare och organist. Konserten genomfördes av denne organist tre gånger under aktuell dag inför en hänförd publik. Detta var ett »once in a lifetime»-evenemang.

Höstens program inleddes redan i augusti med en nyskriven pjäs om Gustav III. Föreställningen var uppdelad i två delar och inleddes med en »teatral, musikalisk monolog» med tredjeårseleven vid Operahögskolan Hannes Öberg och följdes av en diskussion om Gustav III som person. Publiken var så uppskattande att ensemblen lade in ytterligare en föreställning under hösten 2014.

Övriga konserter under hösten framfördes av Teknologkören, Stockholm Opera Ensemble, Lilla Akademien samt Stockholm Sinfonietta.

Planeringen inför våren 2015 har inletts. Ett särskilt tema kommer att vara Carl Michael Bellman, som föddes den 4 februari för 275 år sedan (1740). Den 4 februari 2015 framförs därför en Bellmanskonsert av Stockholms Studentsångare. Samma dag planeras en lunchföreläsning om konstnären Fritz von Dardel. Föreläsningen är gratis.

Övriga hittills planerade konserter under våren 2015 är Riddarjazzen den 8 februari, Stockholms Sinfonietta den 17 februari och den 7 april, konsert med Wille Crafoord den 5 mars, en föreställning av Puccinis opera Turandot den 18 mars, en konsert med Karlbergs musikkår den 9 april samt traditionsenligt en konsert med Stockholms Studentsångare den 6 juni. Se vidare Riddarhusets hemsida: www.riddarhuset.se.

Henrik von Vegesack

KULTURSTÖD

Riddarhusdirektionen lämnar ekonomiskt stöd till enskilda och organisationer för projekt med anknytning till Riddarhuset och

ADELSKALENDERN 2016

Skicka alltid tillbaka korrekturet – även om ingenting ska ändras.

Uppmaningen gäller Adelskalendern 2016 som nu produceras. Ett korrektur kommer att skickas ut till ättemedlemmar i februari 2015. De uppgifter som redaktionen har behöver ses över och eventuellt ändras eller kompletteras. **Även om allt stämmer ska korrekturet skickas tillbaka.** Alla svar är av stor betydelse för Riddarhusets genealogier. Det går också att besvara korrekturet via hemsidan.

Redaktionen ser över möjligheten att nå ut till ättemedlemmar via e-post. Aktuell e-postadress skickas till ak@riddarhuset.se.

Tillsammans med korrekturet skickas också ett erbjudande om beställning av den nya kalendern till reducerat pris. Adelskalendern 2016 utkommer i december 2015.

Ridderskapet och adeln, företrädesvis av historisk art. Vid direktionens sammanträde den 21 maj 2014 beslutades att följande projekt skulle tilldelas Riddarhusets kulturstöd:

Susann Silfverstolpe: 12 600 kronor för transportkostnader Stockholm-Moskva vad gäller den redan utgivna boken *Silvergåvor från Sveriges regenter till Rysslands tsarer under 1600-talet*. Enligt projektets syfte ska den nya publikationen utgöra en komplett, vetenskaplig katalog över de cirka 200 silvergåvor som under 1600-talet skänktes av svenska kungar till ryska tsarer och som bevaras i rustkammaren i Kreml. Att med ny forskning och fotodokumentation sätta dessa föremål i fokus har varit angeläget. Sex stora beskickningar förde med sig silver från Stockholm till Moskva. Den första avsänd av drottning Kristina år 1647, den sista av Karl XII år 1699.

Johan Bolin: 10 000 kronor för en biografi över Thorgny de Maré med titeln *Thorgny de Marés minnen*. Thorgny de Maré var överste och chef för Kungl. Smålands husarregemente och överadjutant hos Oskar II. Boken spänner över perioden 1850-tal till 1930-tal och allt bygger på de Marés egna minnesanteckningar – nästan 500 handskrivna A3-sidor. Boken beskriver rika person- och kulturhistoriska situationer.

Ulf Gyllenhammar

FOTOGRAFERING AV VAPENPLÅTAR

Adelsmötet 2013 beslutade att ett bokverk med fotografier av samtliga vapenplåtar i Riddarhussalen ska produceras. Sedan maj 2014 pågår ett omfattande arbete med att dokumentera samlingen. Varje kopparplåt lyfts ner, mäts och undersöks, för att därefter fotograferas och åter hängas upp. Projektets fotograf är Gabriel Hildebrand, annars verksam vid Historiska museet och Kungliga myntkabinetet. Museiteknikerna Pontus Ragnö och Sean Crafoord svarar för registrering och montering.

En projektgrupp har tillsatts bestående av Ulf Gyllenhammar samt Marianne Setterblad och Oscar Langenskiöld från kansliet.

Oscar Langenskiöld, riddarhusamanuens

SVENSKA ADELSFÖRBUNDET

Svenska Adelsförbundets huvuduppgift är att ekonomiskt bistå behövande inom adeln, i första hand äldre och sjuka. Även ointroducerad adel kan komma ifråga. Många hjälpbehövande saknar egen förmåga att söka bidrag. Hör därför gärna av er till oss om ni känner till något ömmande fall.

Upplysningar om förbundets verksamhet kan lämnas av sekreteraren Ulf Gyllenhammar, tel. 08-767 80 84 eller kassaförvaltaren, friherre Per Sparre tel. 08-85 61 30. Svenska Adelsförbundets ordförande är greve Gustaf Lagerbjelke.

RIDDARHUSSÄLLSKAPET

Riddarhussällskapet bildades 1947 och är en social sammanslutning för Riddarhusets medlemmar med familjer.

Årsavgiften är 150 kronor för makar och 100 kronor för enskilda. Sällskapets sekreterare Eva Gentzschin tar gärna emot anmälan om medlemskap, tel. 073-707 19 88, e-post: riddarhussallskapet.gea@gmail.com. Anmälan kan även göras till kassaförvaltare greve Carl Kalling tel. 08-662 09 29. Ordförande är Claës-Henrik Munck af Fulkila.

VADSTENA ADLIGA JUNGFRUSTIFT

Den ärevördiga institutionen med rötter i första hälften av 1700-talet, benämnd Vadstena Adliga Jungfrustift, är i dag att betrakta som en pensionsstiftelse. Ethundra pensioner utdelas årligen till dem som varit längst inskrivna i Stiftet.

Normalt skriver föräldrarna in sina döttrar när de är små, men numera förekommer det att vuxna kvinnor, som uppfyller stadgarnas villkor, skriver in sig själva. Inskrivningsavgiften är 100 kronor och någon årsavgift utgår inte.

Stiftsjungfrur har rätt att bära Stiftets dekoration, ett vackert emaljerat vitt ordens kors med blåvit rosett. Etui med dekoration och miniatyr kostar 500 kronor inkl. porto och kan rekvireras från Riddarhuset. Ring 08-723 39 91 för ytterligare information.

HYRA AV LOKAL

Riddarhusets sällskapsvåning och Lantmarskalkssalen står till medlemmarnas förfogande för privata festarrangemang – släktmöten, bröllop, födelsedagsfester m.m. (dock inte studentfester). Arrangemangen ska vara av privat, personlig och familjär karaktär.

I källarvåningen finns »släktföreningarnas rum» – lokal för möten upp till tio personer.

Kontakta kansliet, tel. 08-723 39 91, för bokning och information.

FÄRGFOTO AV VAPENSKÖLD

Samtliga vapensköldar har fotograferats för Riddarhusets arkiv. Kopior i färg, format A4, kan beställas från Karl-Henrik Stiernspetz, e-post: stiernspetz@gmail.com eller tel. 08-541 300 06. En kopia kostar 290 kronor, följande kopior 95 kronor per styck vid samtidig beställning.

NYA ÖPPETTIDER

Från och med den 7 januari 2015 har Riddarhuset öppet för visning måndag till fredag kl. 11.00–12.00. Entré 60 kronor. Gruppvisningar med sakkunnig guide på annan tid efter överenskommelse per telefon, tel. 08-723 39 99.

BUTIK

I Riddarhusets butik finns böcker, vykort och presentartiklar med anknytning till Riddarhuset. Försäljning över disk på Riddarhuset i samband med den dagliga besöks-timmen eller vid konserter. Det går också att beställa via order@riddarhuset.se.

RÄTTELSE

I artikeln om Riddarhuset som drömbostad (nr 1/2014) omnämndes den man som tidigare ansvarade för Riddarhusets fastighetsförvaltning. Han hette Arne Gierta och inget annat.

DE BALTISKA RIDDER- SKAPEN I SVERIGE

De Baltiska Ridderskapen i Sverige erbjuder ett rikt och varierat medlemsprogram. Föreningen är öppen för i Sverige bosatta personer tillhörande de fyra baltiska ridderskapen: det estländska, det livländska, det kurländska och det öselska.

Föreningen och dess motsvarighet i framför allt Tyskland och Kanada tillvaratar gemensamma intressen på det sällskapliga området samt vad gäller genealogi, historisk forskning och välgörenhet.

Den svenska föreningen bildades 1951 av Berend von Uexküll och Erich von Kursell. Föreningen arrangerar träffar och föredrag, sommarutflykter till slott och herrgårdar, en festlig bal på Riddarhuset vartannat år, danskurs för unga inför balen, träffar med gästande balter från utlandet, studiebesök med anknytning till genealogi, släktforskning och historia samt vårdande av kultur och traditioner. Föreningen ordnar till exempel träffar med baltisk matlagning och har en aktiv bokcirkel där böcker om Baltikums historia diskuteras.

Medlemmarna får den tyska moderföreningens medlemsblad *Nachrichtenblatt* sex gånger per år och kan ta del av ett rikt program i Tyskland med bland annat ett festligt årsmöte varje höst och ett varierat ungdomsprogram.

De Baltiska Ridderskapen är även en del av Verband des Deutschen Adels och kan därigenom delta i internationella aktiviteter som anordnas av det europeiska adelsförbundet CILANE.

Personer i Sverige som tillhör baltiska adelssläkter är välkomna att ansöka om medlemskap genom att kontakta föreningens ordförande Boris von Uexküll, tel. 08-755 74 47, e-post: buv@telia.com.

INBJUDAN TILL BAL

Helgen 28–29 mars 2015 bjuder de Baltiska Ridderskapen i Sverige in till vårbal med helgprogram i Stockholm. Helgen inleds med ett studiebesök på Svenska Akademien på lördagen. På kvällen hålls bal på Riddarhuset i Stockholm. En brunch på söndagen avslutar festligheterna. Medlemmar av den svenska adeln är också välkomna att delta. Kontakta Ilona von Stryk Aulin för mer information, tel. 0708-20 34 03, e-post: ilona.aulin@punkt.se.

Svenska Adelsförbundet 100 år

SVENSKA ADELSPÖRBUNDET är en ideell förening för kvinnor och män som tillhör de på Riddarhuset introducerade ätterna. Adelsförbundet är förenat med föreningen Svenska Adelsförbundets Blomster- och Hyllningsfond. Föreningarna hanterar en stor hjälpverksamhet och delar årligen ut cirka 700 000 kronor till behövande.

Förbundets föregångare Adels Diskussionsklubb bytte 1914 namn till Svenska Adelsförbundet som under 2014 firat sitt hundraårsjubileum på olika sätt.

Den största tilldragelsen var jubileumsfirandet den 24 april. Syftet med dagen var att sprida information om förbundet, värva nya medlemmar och att ge nuvarande medlemmar möjlighet att träffas och delta i firandet.

På dagen hölls årsmötet där styrelsen fick förnyat förtroende. Kvällen inleddes med en presentation av den sommarutställning som öppnats dagen till ära. Göran Mörner och Oscar Langenskiöld berättade om Riddarhusets tillkomst och visade några av den svenska historiens viktigaste dokument, bland annat Gustav II Adolfs konungaförsäkringen. Föreläsningen var mycket uppskattad.

Därefter bjöds på Tullgarnspaj och vin. Kvällen avslutades med en konsert med Lilla Akademien. Temat för konserten var »musikaliska örhängen genom århundradena». Konserten var sammansatt av olika stycken från 1200-talet och framåt och framfördes av flera av de många sång- och musikensembler

I Lantmarskalkssalen bjöds på afternoon tea med sandwich och nybakade scones.

FOTO: HENRIK VON VEGESACK.

som Lilla Akademien kan sätta upp. Vi är mycket tacksamma, inte bara för att Lilla Akademien skapat en speciell konsert för jubileet utan även för att de har ställt upp ideellt.

Målet för kvällen var nått; alla hade haft trevligt och Adelsförbundet hade fått många nya medlemmar.

Nästa större begivenhet var tebjudningen den 25 september. Tebjudningen är en tradition sedan många år tillbaka. Till den inviteras de personer inom adeln som fyller 70 år och som bor i Stockholmsregionen. Inbjudningarna går också till medlemmar i Adelsförbundet, Riddarhussällskapet och RAUK.

Eftersom det är jubileumsår satsades lite extra även denna dag, med föredrag och en konsert. Deltagandet var glädjande stort.

Till de synliga minnena från förbundets historia bör nämnas att riddarhusintendenten Fredrik Styrfält ordnat en utställning av föremål i en av montrarna i nedre trapphallen. Det rör sig om bland annat brevpapper, medlemskataloger, bestick och hederstecken som visar en del av verksamheten genom åren. Utställningen visas hela jubileumsåret 2014.

Henrik von Vegesack, vice ordförande i Adelsförbundet

Uppgång och fall

Triumfer på slagfälten, politisk maktkamp, kungligheters gunst, lyxliv vid hoven, folkets raseri, konkurs och vanära – *Huset von Fersens uppgång och fall* upplyser, fascinerar och griper.

AV GÖRAN NORRBY

Läs mer på www.atlantisbok.se

ATLANTIS

BLIDANDE BÖCKER

Ridderskapet och Adelns Ungdomsklubb

Lyckad internationell helg i Stockholm

DEN SISTA HELGEN i augusti anordnades en internationell helg i Stockholm som lockade ett fyrtiotal gäster från RAUKS systerföreningar runtom i Europa, såväl som ett rekordstort antal RAUK-medlemmar.

Helgen inleddes redan på torsdagskvällen med ett hemtrevligt mingel där vi fick möjlighet att bekanta oss med de internationella gästerna. På fredagen upplevdes Stockholms skärgård från däckets på briggen Tre Kronor innan landstigning i Vaxholms hamn. I Vaxholm bjöds det på guidad tur och middag med sjöutsikt på Waxholms Hotell. Trots en heldag på sjön orkade gruppen upp tidigt morgonen efter för att bestiga Storkyrkans torn. Efter en guidad visning uppför de smala och vinda traporna möttes vi av en spektakulär utsikt från tornets topp där hela Stockholm bredde ut sig runt Gamla stan, med takåsar och gnistrande vatten så långt ögat nådde.

Helgens absoluta höjdpunkt var Sommarbalen som hölls på Riddarhuset på lördagskvällen. Drygt 140 gäster, RAUK-medlem-

mar med sällskap samt våra internationella vänner, samlades för att avnjuta en festmåltid och för dans ända in på småtimmarna. Under kvällen bjöds det på en rad överraskningar, bland annat i form av ståttlig sång av Stockholms Studentsångare och vickningsmat. Det hölls även en välgörenhetstombola där samtliga intäkter gick oavkortat till Susanna Benckerts Projekt Ghana. Kort sagt var det en händelserik och minnesvärd kväll!

Internationella helger och baler av detta slag anordnas varje år på flera platser runt om i Europa och ger såväl nya erfarenheter som nya vänner. Som sittande internationell sekreterare gläds jag åt att se vänskapsband knytas efter varje internationell helg, och många av våra medlemmar har dessutom uttryckt sin egen glädje över att ha fått träffa så många härliga människor. Men det är inte bara över landsgränserna som vänskapsbanden sträcker sig – RAUK erbjuder ett fantastiskt nätverk även på hemmaplan. Oavsett om du studerar, jobbar

eller ägnar dig åt allmänt livsbejakande så erbjuder RAUK ett piggt tillskott till din umgängeskrets.

På schemat inför hösten och vintern står allt från dignande julbord till klassisk opera och gemytliga after works runtom i landet. Ta chansen och följ med på en aktivitet, vi vågar nästan garantera mersmak!

*Styrelsen, genom Mikaela Rennerfelt,
internationell sekreterare och kassör*

OM RAUK

RAUK vill fördjupa kontakterna och stärka gemenskapen inom den unga svenska adeln och under trevliga former belysa adelns roll i historien. RAUK är en ideell förening för dig mellan 18 och 35 som tillhör en på Riddarhuset introducerad ätt. Medlemskap är kostnadsfritt och du registrerar dig lätt via vår webbsida www.rauk.info, alternativt via vår e-post: rauk@riddarhuset.se.

Livliga samtal under Sommarbalens festmiddag. FOTO: THOMAS LIND.

De internationella gästerna njuter av solen ombord på briggen Tre Kronor.

FOTO: OSCAR LANGENSKIÖLD.

Baron kan nu erbjuda Dig att skapa helt unika produkter från vårt sortiment genom att prägla initialer, monogram eller släktvapen. Skapa den perfekta och personliga presenten eller unna Dig själv det där lilla extra. För priser och urval av produkter se www.baron.se. För prägling kontakta Jan Carl Adelswärd jc@baron.se

WWW.BARON.SE

Aktuella böcker

Redaktör: Oscar Langenskiöld, tel. 08-723 39 97, e-post: oscar.langenskiold@riddarhuset.se

OM DEN ADLIGA ÄTTEN VON WALDEN

Släktföreningen den adliga ätten von Walden grundades år 2000 och dess styrelse har producerat en släktbok. Första utgåvan kom år 2009 och nu föreligger en bearbetad och kompletterad version, där även döttrarnas barn har medtagits och benämnas som barnbarn till tabellägaren, det vill säga morfadern. Ättemedlemmarna redovisas generationsvis och föregås av en historik där ättens härstamning belyses. Först de krigare som adlats av kung Sigismund i Polen och sedan sökt sig till Kurland och Estland och slutligen Sverige. Därefter deras ättlingar till dags dato, även om informationen blir mer knapphändig ju närmre nutid vi kommer.

Allt som allt är släktboken ett lovvärt initiativ.

Jahn von Walden (m.fl.)

Den adliga ätten von Waldens historia
144 s., illustrerad, egen utgivning

HUNDRA ÅR EFTER STÅNDSRIKSDAGEN

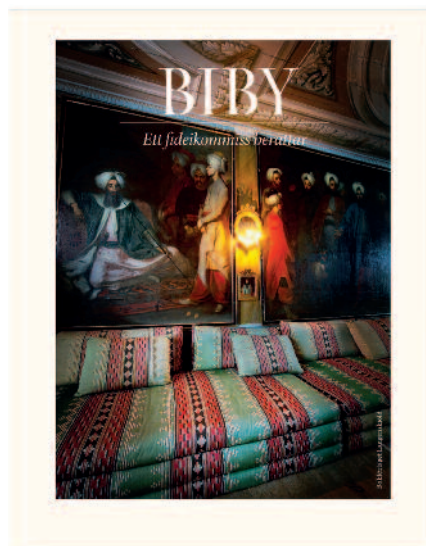
Vid de olympiska spelen i Los Angeles år 1932 tävlade Johan Gabriel Oxenstierna i modern femkamp och vann guldmedalj. Svenska Dagbladet publicerade en skämtteckning där en gigantisk Axel Oxenstierna sneglar ned på sin stilige ättling i dockskåpsformat och ler: »Nöjd och belåten».

Ätten Oxenstierna har sedan ståndsriksdagens upphörande upplevt skiftande öden, med höjder och tragedier, men alltid i skuggan av den lysande forntiden. Detta skildras i en nyutkommen bok. Många fascinerande kvinnoöden passerar revy, inte minst de ingifta kvinnorna, en kategori till vilken författaren själv hör.

Boken ger välgörande personliga perspektiv på moderna historiska händelser.

Carin Reuterskiöld Oxenstierna

Oxenstiernor under 100 år
266 s., illustrerad, egen utgivning

FIDEIKOMMISSSET LEVER KVAR I BOKFORM

De svenska sändebuden i Konstantinopel, bröderna Gustaf och Ulric von Celsing, hemförde en rik osmansk-turkisk konstsamling till det blivande fideikommisset Biby. Bibys tidiga historia, före fideikommissets instiftande år 1788, är knuten till frälsesläkter som Djure, Natt och Dag, Sparre och Stiernsköld och godset nämns för första gången i skrift år 1418. Det kom i ätten Celsing's ägo genom inköp från den förmögne arvtagaren Henrik Leijel och samlingarna kom att utökas med konster, böcker och kläder.

I samband med fideikommissets avvecklande tillkom ett rikt illustrerat praktverk, med en gedigen dokumentation av denna unika kulturmiljö och den familj som har burit den i sina händer de senaste århundradena. Initiativtagare till bokprojektet är en av de sista ägarna, Anna-Sophia von Celsing. Ett stort antal forskare och författare har förtjänstfullt synat Biby från olika vinklar. Bland dessa kan nämnas kapitlena om den ikoniska turkiska salongen och andra inredningar (Stina Odlinder Haubo) och familjen Celsing's öden och genealogi (Karin Ådahl, Åsa Karlsson och Roger de Robelin). Bibys tidiga historia (Göran Norrby) och godsets arkitektur och omgivningar (Mats Fredriksson, Johan

Mårtelius och Ulrich Lange) har ingående avhandlats. Dick Norberg, en återkommande fotograf i *Arte et Marte*, står inte bara för fotografierna utan även för den vackra formgivningen.

Rebecka Millhagen Adelswärd (red.)

Biby - ett fideikommiss berättar
360 s., illustrerad, Bokförlaget Langenskiöld

SKANDALERNAS MAN

Den franske författaren Jacques d'Adelswärd Fersen tillhörde strikt genealogiskt sett inte den berömda ätten von Fersen – Axel von Fersen d.y. var hans farfars farmors kusin. Men tillnamnet saknade inte betydelse i slutet av 1800-talet, då dess glans och internationella ryktbarhet var passande i Paris mondäna salonger. Hans succé var i förstone oemotsäglich, men han kom att dömas för »förförelse av minderåriga» och slog sig ner på Capri. Viveka Adelswärd har forskat i den samtida bilden av den sedermera skandalösa adelsmannen, vars liv avslutades egenhändigt med fem gram kokain i ett champagneglas.

Viveka Adelswärd

»Alltför adlig, alltför rik, alltför lättjefull«.
Jacques d'Adelswärd Fersen
202 s., illustrerad, Carlsson bokförlag

Från släktföreningarna

IHRE

Släktföreningen Ihre hade sitt traditionsenliga årsmöte den 13 september 2014 på släktgården Ekebyhov på Ekerö i närvaro av 44 vuxna medlemmar och 9 ännu ej invalda släktingar. För medlemskap krävs att man är 18 år fyllda.

Mötet föregicks av kransnedläggning på familjegraven vid Ekerö kyrka.

Efter mingel i parken gjordes en rundvandring inne i Ekebyhovs olika rum under ledning av ordförande och vice ordförande för släktföreningen. Många självupplevda episoder och upplevelser kunde redovisas. Ekebyhov tillhörde den äldre generationen Ihre 1790–1980 då gården såldes till Ekerö kommun. De sista egentliga ägarna till egendomen var ryttmästare Johan Ihre med hans hustru fru Sigrid Ihre.

År 1958 gjordes en genomgång av Ekebyhov på uppdrag av Nationalmuseum. Fru Sigrid Ihre kunde då berätta om hur gårdsbyggnaden hade sett ut när hon första gången som nyförlovad kom till Ekebyhov 1898. Som exempel kunde nämnas att det endast fanns en torrklosett till hela huset. Det fanns heller inte rinnande vatten utan det kördes upp med häst och vagn från Mälaren varje morgon.

Johan Ihre genomförde mycket omfattande renoveringar och moderniseringar. Till sin hjälp hade han sin gode vän Rudolf Abelin, som inte bara var trädgårdsarkitekt (som i Båstad »de Abelinska trädgårdarna») utan också en duktig »vanlig» arkitekt.

Efter rundvandringen samlades alla i salongen där årsmötets formella del vidtog.

Efter redovisning av de ekonomiska transaktionerna – som främst bestått i renoveringar av familjegravar – godkändes redovisningen och styrelsen förklarades ansvarsfri. Vid följande val omvaldes nära nog hela styrelsen med en ny arkivarie.

Dagen avslutades med middag och alla konstaterade att alla är gräsligt trevliga och att det är synd att släktföreningsmötena bara sker vartannat år.

Thomas Ihre, ordförande

LEIJONHUFVUD

Släktföreningen Leijonhufvud är Riddarhusets äldsta släktförening. Alltsedan den bildades år 1897 har släktmöten hållits vart tredje år, varannan gång på Riddarhuset och varannan gång utanför Stockholm, oftast på en plats med släktanknytning. Dessutom har släkten firat sådana tilldragelser som släktföreningens 100-årsjubileum, 650-årsminnet av den första anteckningen om den första anfadern Christiern till Brunnsberg (detta tillsammans med släkten Lewenhaupt som ju har samma anfader), uppsättande av en minnesplakett vid Brunnsberg (även detta tillsammans med släkten Lewenhaupt) med mera.

Vid årets möte firades dock inget mer än att vi åter fick träffas, vilket vi gjorde sista helgen i augusti i Uppsala. Det är en plats som släkten Leijonhufvud har stark anknytning till. I Uppsala domkyrka är flera Leijonhufvudar begravda, bland andra drottning Margareta Leijonhufvud tillsammans med Gustaf Vasa och Katarina Stenbock, samt (förmodligen) »Kung Märta» Leijonhufvud tillsammans med sin familj. Ännu i dag bor ett femtontal släktmedlemmar i Uppsala.

Nästan 80 Leijonhufvudar i åldrarna 1–87 år samlades i Linnéträdgården för att återuppta gamla bekantskaper och stifta nya över en kopp kaffe innan det var dags för mötesförhandlingarna på Hotell Uppsala.

Efter att släktmedlemmarna förflyttat sig till Uppsala slott aväts gubbröra, lammfilé samt en bärmousse tillsammans med goda viner, allt medan föreningens kassör Olof Leijonhufvud och hans hustru Gunilla sjöng specialskrivna sånger med leijontema.

På söndagen gick vi åter till Uppsala slott och fick se både rikssalen och delar av den tidigare slottskyrkan samt modeller som visade hur slottet har förändrats genom åren. Det var Gustav Vasa som lät påbörja slottsbygget år 1549 som en försvarsanläggning på åsen. Där har många viktiga händelser utspelats. En för släkten Leijonhufvud viktig tilldragelse var förstas Sturemorden

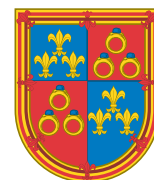
1567 då Märta Leijonhufvuds make Svante Sture och deras söner Nils och Erik Sture mördades på order av Erik XIV – Nils Sture dessutom egenhändigt av kungen.

Efter visningen och den avslutande lunchen skildes släktmedlemmarna åt i förvisningen om att vi ses igen senast vid nästa släkthemöte.

Margareta Zimmerman Leijonhufvud

MONTGOMERY

Kommendörsätten Montgomerys (1960A) släktförening har nu funnits i fem år och den 18–19 maj var det dags för det andra släkthemötet. På samma sätt som när föreningen bildades samlades medlemmarna hemma hos huvudmannen Robert Montgomery-Cederhielm och hans hustru Ann på Segersjö herrgård utanför Örebro. Det var fantastiska vårdagar med värme, sol och ett späckat program.

En säckpipeblåsare välkomnade på gårdsplanen och festen invigdes med att den nyliken utformade och framställda släktflaggan hissades. Näst intill andaktsfullt sjöngs en släkt-sång och flaggan hissades upp med bravur.

Robert Montgomery-Cederhielm visade kyrkbygget i parken och berättade hur kyrkbänkarna och den övriga inredningen införskaffats. Därefter inspekterades samlingen av släktträd, där olika delar av släkten samlades runt allt från ett valnötsträd till en lind. För dem som inte tilldelats släktträd skedde så.

Eftermiddagen ägnades åt spel och lekar där man fick kämpa med bland annat stångstötning, rally med stora gräsklippningsmaskinen samt kluriga frågor hos fader Fourat (John-Gabriel Montgomery). Priser för de goda insatserna delades ut på den efterföljande banketten i Örebro.

På söndagen genomfördes släktföreningens andra ordinarie möte på Lännäs församlingsgård. Avgående ordförande, huvudmannen Robert Montgomery-Cederhielm, upphöjdes till hedersordförande. Henrik Montgomery övertog ordförandeskapet. Den nya styrelsen valdes (som sedan vid första

styrelsemötet utsågs till): vice ordförande Madeleine Montgomery, sekreterare John Montgomery, skattmästare Fredrik Montgomery-Cederhielm, ungdomsansvarig Maria Montgomery, klubbmästare Caroline Montgomery och suppleant Louise Dovskog. Claes-Henrik Egnell och Anders Björnum valdes till revisorer och slutligen valdes Jan Björnum till valberedning.

Inför den kommande perioden ombads styrelsen att ordna fler aktiviteter mellan släktmötena som sker vart femte år. Mer information kommer per e-post och på hemsidan.

Det var en härlig helg med mycket glädje och där många släktingar fick nya vänner.

John Montgomery, sekreterare

NATT OCH DAG

Lördagen den 13 september 2014 bjöd ätten Natt och Dag in till släktmöte, denna gång på fartyget S/S Marieholm i Göteborg. Ett sextio-tal medlemmar samlades och som alltid innebar släktmötet många glada återseenden. Särskilt välkomnades de släktingar som tillrest från USA och Uruguay.

När alla installerat sig i fartygets konferensavdelning vidtog mötesförhandlingar. En viktig punkt var översyn av föreningens stadgar. Bakgrunden var en motion om att ättlingar till kvinnor födda Natt och Dag borde kunna vara medlemmar i släktföreningen. Förslag till ny medlemsparagraf antogs med acklamation, och efter justering av ytterligare ett par paragrafer kunde nya stadgar för släktföreningen antas.

Till ny ordförande valdes Mats Natt och Dag och till nya styrelseledamöter Sofia Natt och Dag, Anna Natt och Dag, Oscar Natt och Dag, Sophia Natt och Dag och Boel Losberg Theman. Förhandlingarna avslutades med att den avgående styrelsen avtackades – Magnus Natt och Dag efter många år varav de sista sex som ordförande, Nicola Hesselén, Maria Fenyi och Hanne Natt och Dag efter sex år och Rickard Laurin efter tre år.

Efter förhandlingarna höll Dick De Remeë, tillrest från USA, ett anförande om hur en släktgren Natt och Dag hamnade i USA, och om hur namnet Natt och Dag där så småningom ändrades till De Remeë. Inga säkra bevis finns, men genom efterforskningar var föredragshållaren ganska säker på att detta skedde i samband med det amerikanska inbördeskriget. Den från Sverige utvandrade Axel Mauritz Natt och Dag tog

då det franskljande namnet De Remeë för att hedra en stupad krigskamrat.

Så följde förfriskningar och levande musik på akterdäck där trevliga samtal blandades med dans. En välsmakande middag serverades i matsalen med utsikt över hamnen och passerande båtar. Spirituella tal hölls och Mårten Losberg och Eric Sandberg – medlemmar i föreningen och sångare – framförde med stor känsla ett stycke ur Gluntarna med för detta tillfälle ny text.

På söndagen fortsatte samvaron med båt-tur till Styrso. Under lunchen på det Öbergiska caféet fick vi oss ytterligare släkthistoria till livs. Därefter var det dags för återresa till Göteborg och att skiljas åt för denna gång.

Boel Losberg Theman

SPARRE

Den 7–9 augusti 2014 hade Sparreätternas släktförening ett möte i Göteborg och Mölndal där 35 släktingar i åldrarna 15–90 år träffades. Mötet startade med en visning av den Sparreska våningen i Sahlgrenska huset. Fil.dr Ingmar Hasselgrén, som ansvarat för restaureringen av denna i särklass vackraste våningen i Göteborg, guidade och berättade om konstsamlingen Gustaf Adolf Sparre.

Gustaf Adolfs farmor var född Sahlgren. Tack vare hennes förmögenhet kunde dels denna våning byggas, dels den mest förnämsta privata konstsamlingen någonsin i Sverige skapas (senare benämnd Wanåssamlingen).

Därefter besöktes den Tyska kyrkan där den från melodikrysset välkände, tillika stormaktstidkännaren, Lennart Palm visade fältmarskalken Aschebergs magnifika sarkofag. Den grevliga ätten Sparre af Söfdeborg räknar nära släktskap med fältmarskalken, vars beundransvärda maka som födde honom 25 barn, troligen ligger begravd i Skåne.

Middagen intogs i Ostindiska kompaniets källarvalv där man tidigare lagrat det från Kina hemförda porslinet. Docenten Marianne Molander Beyer berättade om svensk-franska relationer under 1700-talet där sparrarna spelade en väsentlig roll. Efter hennes bok om greve Creutz brev till Gustav III kommer hon senare i år ut med en bok om Sveriges relationer med Frankrike i bör-

jan av 1700-talet där Sparrarna spelade en huvudroll. Även denna bok ges ut på franska. Fransmännen är uppenbarligen mer intresserade av sin historia än vi av vår.

Lördagen tillbringades huvudsakligen på det tidigare sparreägda »slottet» Gunnebo. Göteborgarna har ont om slott. I övriga Sverige skulle man snarare säga herrgård.

Morgonen inleddes med att hedra Gunnebosparrarna genom att besöka deras gravar. Därefter blev vi mycket väl omhändertagna av fil. dr Lars Gahrn som visade oss Mölndals hembygdsmuseum med åtskilliga föremål från Gunnebo. Gunnebo ägs och förvaltas av Mölndals kommun sedan slutet av 1950-talet. Lunch intogs på Gunnebo där Lars Gahrn visade oss runt och med stor kunskap och inlevelse berättade om Gunnebosparrarna, »slottet» och den vackra parken. Ingen i dag vet mer om Sparrarna på Gunnebo och den av hela Mölndal älskade »Ma» Sparre än Lars.

Mötet avslutades med middag på det närbelägna och mycket charmiga Råda Säteri.

Per Sparre, ordförande

VON WALDEN

Den 30 augusti 2014 samlades den adliga ätten von Walden i Ramsta till sitt vart tredje år återkommande släktmöte. Ett sextio-tal medlemmar hade hörsammat inbjudan. Det blev många kära återseenden och bland deltagarna fanns släktingar från både Norge och Finland.

Årsmötet, som hölls i den gamla fina bygdegården, beslutade att ge styrelsen ansvarsfrihet för den gångna redovisningsperioden. Släktföreningens ordförande och ättens huvudman Jahn von Walden omvaldes. Till ordinarie ledamöter i styrelsen valdes Fred Eriksson, Helene von Walden Stridsberg, Lars von Walden, Christer Lingman, Dag von Walden och Gunnar Lenke. Bengt A.R. von Walden utsågs till hedersledamot. Det beslutades att nästa möte ska arrangeras 2017.

Efter lunchen hölls ett mycket intressant föredrag av professor Kalle Bäck från Linköpings universitet som forskat om livet i Sverige under 1800-talet. Vid släktmötet presenterades också den nya släktboken *Den adliga ätten von Waldens historia*.

Med tanke på den fina stämningen kan man nog påstå att vårt släktmöte blev synnerligen lyckat.

Bengt A.R. von Walden

